

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Досвід оптимізації доросло-дитячих стосунків в освітньому просторі

**Матеріали обласної науково-практичної
Інтернет-конференції
(15.02.13 – 29.03.13, м.Черкаси)**

**Черкаси
2013**

Автор:

Артеменко Т.Б., методист-практичний психолог обласного центру практичної психології та соціальної роботи ЧОПОПП.

Рецензенти:

І.М.Руденко, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології ЧОПОПП;

О.І.Пашенко, завідувач міського центру практичної психології і соціальної роботи при Черкаському міському методичному кабінеті установ освіти.

А

Досвід оптимізації доросло-дитячих стосунків в освітньому просторі: Матеріали обласної науково-практичної Інтернет-конференції (15.02.13 – 29.03.13, м.Черкаси) / за ред. Т.Б.Артеменко. – Черкаси: ЧОПОПП, 2013. – 60 с.

Збірник методичних матеріалів узагальнює кращий досвід роботи спеціалістів психологічної служби та педагогів із дослідження та розбудови ефективних доросло-дитячих стосунків в освітньому просторі. Досвід був представлений та обговорений на науково-практичній Інтернет-конференції (15.02.13 – 29.03.13), що проходила обласним центром практичної психології та соціальної роботи. Матеріали розраховані на використання у роботі практичними психологами, соціальними педагогами, вихователями, педагогами.

Автори у своїх дописах розкривають особливості комунікативних та навчальних утруднень в навчальному закладі, специфіку оптимізації стосунків дітей та дорослих, роблять акцент на формуванні педагогічної грамотності, командних стратегій в управлінні, висвітлюють особливості сучасних ефективних підходів у роботі з даними явищами.

Затверджено на засіданні Вченої ради інституту.
Протокол № 2 від 30.05.2012 року

ЗМІСТ

Валентина Бабак.....	4
Сходження від зовнішньої краси до краси внутрішньої.....	4
Лілія Бас, Людмила Ткаченко.....	6
Виховання толерантної та здорової особистості.....	6
Світлана Бойко.....	9
Здорова дитина та сприятливе середовище – пріоритети у роботі соціального педагога.....	9
Таїсія Вараниця.....	11
Дитячі емоції розвиваємо на класних годинах.....	11
Галина Гончаренко.....	12
Щоби шкільний дім був затишним.....	12
Людмила Гончарук.....	14
Толерантність - ознака професійної культури вчителя.....	14
Володимир Кошелюк.....	17
Подорожувати океаном знань краще командою.....	17
Світлана Левченко.....	20
Лише той, хто вміє сам, здатен навчити іншого.....	20
Інна Литвин.....	21
Стереотипне бачення ролі практичного психолога у школі.....	21
Олена Манзя.....	23
Хлопчик, який крокує по кактусах.....	23
Лариса Марченко.....	26
Від культури самовиховання до культури взаємодії.....	26
Ольга Мироненко.....	28
Психологічний супровід становлення комунікативної компетентності педагога.....	28
Ганна Поліщук.....	31
Педагогічна команда та якість роботи навчального закладу.....	31
Вікторія Ракітіна.....	35
Використання шкали емоційної грамотності у роботі психолога і педагога.....	35
Ольга Сіренко.....	39
Формування емоцій – важлива складова розвитку особисті.....	39
Світлана Стригун.....	41
Розвиваємо дітей і не тільки.....	41
Ліна Терещенко.....	43
Складові успішної, гарної школи.....	43
Тамара Тихоненко.....	46
Коли вихователі та батьки – партнери.....	46
Олена Уманська, Наталія Калениченко.....	48
Втілення ідей партнерства та життєвої компетенції через виховну модель школи.....	48
Лідія Хоменко.....	53
Від емоційної компетентності до особистісного зростання.....	53
Відомості про авторів статей.....	58
на науково-практичній Інтернет-конференції ОЦППСР.....	58
«Досвід оптимізації доросло-дитячих стосунків в освітньому просторі» (15.02.13 – 29.03.13).....	58

СХОДЖЕННЯ ВІД ЗОВНІШНЬОЇ КРАСИ ДО КРАСИ ВНУТРІШНЬОЇ

*Весь виховний процес має бути проіннятий
повагою до особистості дитини...*

Амонашвілі [2, с.26]

Школа... Вона часто нагадує бджолину хатинку, з якої вилітають чи до якої залітають діти. Учні – це допитливі медоноси-збирачі, дослідники, майбутні українці. Вони зараз гамірно поводять себе, бо час дитинства - безтурботний. Емоції і почуття забарвлюють їхнє життя світлими й темними кольорами, роблять здатними радіти, дарувати радість і сприймати її, любити і ненавидіти, страждати і співпереживати.

Звичайно, становлення емоційного світу дитини має свої вікові сходинки - від першого плачу через образу до щастя чи нерозділеного кохання.

Емоції і почуття не можуть залишати людину байдужою, і таким чином «вмикається» уся «система» особистості.

Що ж таке емоції? Т.Кириленко дає таке тлумачення цього поняття: «Емоції - відносно короткочасні ситуативні переживання. Вони пов'язані з певною ситуацією, яка зачіпає інтереси людини, тобто має для неї значення. Якщо вона сприяє задоволенню потреби - виникають позитивні переживання, якщо ж ні - негативні.» [2, с. 7]. Інше визначення емоцій дає В.Крутецький: «Емоціями називають переживання людини свого відношення до того, що вона пізнає чи виконує, до інших людей, до самої себе» [3, с.162]. Звідси випливає, що емоції виникають при співставленні результату з тим, що планувалося. Досить часто у класному колективі про дитину, яка нас вразила, ми говоримо: «Ти сьогодні перевершив себе», а про ту, яка засмутила – «Ти не виправдав нашого довір'я». Емоції виникають і тоді, коли дії учня розбігаються з його поглядами. Так виникає неспокій, страх, сором, хвилювання.

Відома проста істина: позитивні емоції - важливий фактор здоров'я і довголіття. Коли дитина радіє, вона ніби має крила.

Негативні емоції призводять до різних нервових розладів. Мені часто доводилося спостерігати, що діти, які яскраво виявляють негативні емоції, не мають друзів, бо не знаходять спільної мови. Вони виявляють егоїзм, грубість. Так, наприклад, у моєму класі була дівчинка, яка постійно була незадоволена всім, дітям відповідала грубістю, виявилось, що так її налаштували вдома. Відвідування родини, спілкування з батьками не давали ніякого ефекту. Стереотип домашнього виховання не можна було збороти, і такою пішла дівчина в життя, несучи негатив.

Тому слід зазначити, що найпершу і найголовнішу роль у становленні і формуванні емоційного світу дитини відіграє сім'я. У емоційно убогій сім'ї діти ніколи і нічому не радіють. Вони не розуміють гумору, комічних ситуацій,

хворобливо реагують на жарт. Сміх тут не переливається в гранях емоційного настрою, діти почувають себе нещасними.

Веселість дорослих – запорука життєрадісності дітей. У таких родинях діти є комунікабельними. Вони відверті і прагнуть до спілкування з іншими.

Часто емоційні конфлікти дитини з родиною лежать в основі дитячих суїцидів, бажанні спробувати «собачий кайф» чи інші ігри, зробити щось, щоб довести дорослим свою правоту.

Формування емоційного світу дитини - це поступове сходження від зовнішньо красивого до краси внутрішньої. Це, власне, є виховання естетичних і моральних почуттів. Звичайно, на це особливу увагу звертає школа, бо вона дає дітям зрозуміти, що є красивим, а що – потворним. Наприклад, у нашому класі ми взяли за принцип Золоте правило етики: «Стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе». Діти кожен свій вчинок починають характеризувати, звичайно ще критичності не вистачає, бо це учні 6 класу, які мають невеликий життєвий досвід. Важливо формувати високі моральні почуття: совість, гідність, честь, справедливість, любов. Батьки, вчителі повинні допомогти дитині розвивати духовні здібності і моральні почуття.

Виховання моральних почуттів – складний педагогічний процес. Методика цього процесу розроблялася тисячоліттями, але шкода, що на практиці іноді забувається найголовніша умова його успіху: добро виховується добром, честь - честю... Батьки повинні кожної миті відчувати на собі щирий, пильний погляд дитини, а значить - бути гідними наслідування.

Особливе місце у формуванні емоційної сфери школярів займає статеве виховання від хлопчика і дівчинки до жінки і чоловіка - цей шлях проходять діти в кожній родині, звичайно, по-різному. Стереотипи взаємин батьків закріплюються міцно, ламати їх дуже важко. Приклад батьків – найкращий доказ. Кожного дня діти спостерігають, як тато з повагою ставиться до мами, як мама високо цінує чоловічі риси. Все це формує у дітей такі почуття, як честь, гідність, совість, відповідальність. Мені згадується мій колишній випускник - Ігор, який в міру обставин залишився жити з батьком і бабусею. Я розуміла, що йому потрібна ще материнська теплота і любов, тому досить часто ми з ним говорили про життя, про ті екстремальні ситуації, які є в кожного. Кажуть: з ким поведешся від того і наберешся. А з ким поведешся у цій сімейній ситуації? Батько часто вживав алкогольні напої. Бабуся давала уроки доброти, але добре те, що хлопець зрозумів одну-єдину правильну істину - мені треба стати Людиною. І зараз, коли я зустрічаюся з Ігорем, він мені говорить: «Мені пощастило зустрітися з чудовими людьми, які допомогли мені стати людиною.» Дитина не зробилася сердитою на весь світ, а, навпаки, виросла чемною і відвертою, комунікабельною і зараз вчиться в одному з педагогічних ВУЗів. Тож, кожен вчитель може спробувати замінити своєму вихованцю в разі потреби батька чи матір.

У 13-15 років у дітей з'являються сексуальні переживання. Це є своєрідним передчуттям кохання. Одним із джерел емоційних переживань юнаків і дівчат також є пошук друзів, спілкування з ними. Сьогодні не можна

не помічати, що більшості дівчат і хлопців не приваблює естетика людських стосунків. Дехто такі почуття як скромність, стриманість, сором'язливість вважають віджилими і немодними. Наявність таких тенденцій негативно впливає на особисте життя молодшої людини. Все це зобов'язує батьків і вчителів своєчасно допомогти учням усвідомити свою людську сутність, навчити їх розрізняти тимчасові захоплення від справжніх почуттів людської дружби і кохання. Звичайно, це і робота для шкільних психологічних служб.

Бібліографія

1. Діалоги про виховання. Книга для батьків. - К.: Радянська школа, 1986.- 303 с.
2. Кириленко Т.С. Виховання почуттів. - К.: Видавництво політичної літератури України, 1989.- 91 с.
3. Крутецкий В.А. Психология.- Москва, 1986.- 330 с.
4. Орлов С.І. Вчись вчитися.- К.: Видавництво «Молодь», 1977.- 71 с.

Лілія Бас, Людмила Ткаченко

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ТА ЗДОРОВОЇ ОСОБИСТОСТІ

Вирішення проблеми здоров'я дітей та підлітків потребує пильної уваги всіх зацікавлених у цьому: педагогів, медиків, батьків, представників громадськості. Особливе місце та відповідальність в оздоровчій діяльності відводиться освітній системі, яка повинна і має всі можливості для того, щоб зробити навчально-освітній процес здоров'язбережувальним. І в цьому випадку мова йде вже не просто про стан здоров'я сучасних школярів, а про майбутнє України.

Загалом процес навчання в умовах здоров'язбережувальної педагогіки складається з трьох етапів, які відрізняються один від одного як завданнями, так і особливостями методики.

I. Етап початкового ознайомлення з основними поняттями та уявленнями (формування в учнів елементарних уявлень про основні поняття здорового способу життя).

II. Етап поглибленого вивчення (формування повноцінного розуміння основ здорового способу життя та практичних знань, умінь, навичок, необхідних у повсякденному житті).

III. Етап закріплення знань, умінь і навичок збереження та зміцнення здоров'я та їх подальшого вдосконалення (виконання правил збереження здоров'я відповідно до вимог їх практичного виконання).

Завдання кожного з означених етапів можуть вирішуватися як одночасно, так і послідовно, оскільки вони всі тісно взаємопов'язані. З погляду позитивного впливу на здоров'я учнів найбільш доцільними є технології, які: мають за основу комплексний характер збереження здоров'я; враховують вікові

та індивідуальні особливості учнів; забезпечують запровадження цілей та змісту політики освітнього закладу щодо зміцнення здоров'я учнів та формування здорового способу життя; постійно покращують санітарно-гігієнічні умови школи, матеріально-технічну та навчальну базу, соціально-психологічний клімат у колективі відповідно до сучасних вимог; заохочують учнів до участі у плануванні оздоровчої діяльності школи та до аналізу виконаної роботи; залучають батьків до діяльності щодо збереження та зміцнення здоров'я дітей; практикують особистісно орієнтований стиль навчання та стосунків з учнями; створюють освітнє середовище, що забезпечує комфортні та безпечні умови життєдіяльності учнів і вчителів.

Статистика показує, що велика кількість школярів у процесі навчально-пізнавальної діяльності знаходиться у стані хронічної втоми, яка є основою нервово-психічного виснаження. Педагогічні помилки або неправильні педагогічні технології негативно впливають на дитячу психіку у вигляді невротичних порушень, що викликає в учнів низький рівень пізнавальної активності, низький рівень мотивації навчальної діяльності, нестійкість емоційної сфери; високий рівень тривожності, несформованість навичок спілкування.

Поняття про здоров'язбереження не обмежується уявленням про зміцнення лише соматичного (тілесного) здоров'я учнів. Важливе значення у нашій школі надається збереженню психічного, духовного та соціального здоров'я дітей. У навчальному закладі створюється особлива комфортна атмосфера, яка б відкрила кожній дитині позитивний простір для особистісного зростання в інтелектуальній, духовній та соціальній сферах. На досягнення цієї мети спрямовані зусилля адміністрації, вчителів, медичної та психологічної служб, батьків – тобто всіх учасників навчально-виховного процесу. Реалізація цієї мети значною мірою залежить від створення толерантного простору в школі.

Основні кроки створення толерантного простору у школі:

1. Розвиток інтересу до проблем толерантності (усвідомлення значимості цієї категорії і зв'язок її з життям).
2. Врахування культурного рівня оточення дитини (клас, сім'я, друзі).
3. Позитивний досвід взаємодії дитини з оточенням (дотримання єдності соціально організованого виховного процесу і реального життєвого досвіду, відсутності розбіжності слова з ділом).
4. Спілкування з позиції педагогічного такту, доброзичливості, орієнтація на гуманне ставлення за будь-яких обставин, шанобливе ставлення до дитини.
5. Ставлення до дитини як до особистості, що готова до змін і самореалізації.
6. Створення ситуації успіху.
7. Організація активних форм і методів виховання толерантності.

У цьому аспекті надзвичайно важливою є діяльність психологічної служби нашої школи, пріоритетними завданнями якої є: збереження психічного здоров'я учнів у процесі навчальної діяльності; психологічна діагностика, вибір

і застосування методів корекції; психологічне консультування та освіта учнів та вчителів; психологічна просвіта батьків; просвітницько-профілактична діяльність серед вчителів та учнів.

Так, до форм просвітницько – профілактичної роботи з учнями можна віднести: години спілкування («Життя людини – найвища цінність», «Здорові діти – здорова нація», «Шкідливі звички», «Здоровим будь!», «Здорове харчування – свідомий вибір кожної людини», «Репродуктивне здоров'я молоді: фактори впливу і ризику», «Молодь і толерантність»); заняття з елементами тренінгу («Ваш вибір», «Знати, щоб жити», «Все у твоїх руках», «Толерантність – шлях до миру», «Золоті ключики порозуміння», «Хочеш бути здоровим? Будь!»); акції («Твори добро», «Відкрий своє серце»); театралізовані виховні години («Суд над ворогами здоров'я», «За здоровий спосіб життя»); інформаційні години («Жахлива правда», «Історія червоної стрічки»); сюжетно-рольові ігри; зустрічі з працівниками державних та громадських організацій, які причетні до виховання, навчання та збереження здоров'я дітей.

Психологічна служба співпрацює з батьками. На батьківських зборах розглядаються питання: «Здорова дитина – щаслива родина», «Підлітковий період, його особливості», «Пропаганда ненасильства в сім'ї, суспільстві». Організуються спільні походи до лісу, екскурсії, учнівсько-батьківські свята «Тато, мама, я – здорова сім'я».

Розуміючи, що здоров'я здебільшого залежить від самої людини, її свідомості, працівники психологічної служби приділяють значну увагу формуванню в учнів позитивного ставлення до власного здоров'я. Основою такої діяльності є певна система взаємодії з учнями: організація просвітницької роботи, залучення учнів до різних видів оздоровчої діяльності, виховання потреби у самовдосконаленні.

Діяльність школи з формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя і розвитку фізично, духовно, емоційно і психічно здорової особистості ефективна тільки за умови взаємодії педагогічного колективу, учнів, батьків, громади мікрорайону.

Наша школа – це школа здоров'я і радості для учнів, школа спокою для батьків, школа творчості для педагогів.

Бібліографія

1. Капська А.Й., Долинська Л.В. Концептуальні підходи до проблеми підготовки фахівців спеціальності «Соціальна робота та практична психологія» // Психологія. Зб. наук. праць. – Вип.15. – К., НПУ імені М.П.Драгоманова, 2002. – С.267-275.

2. Пальм Г.А. Гуманітарна парадигма у психології та проблеми підготовки практичних психологів // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Педагогіка і психологія. – Вип.6. – Д., 2000. – С.7-12.

3. Панок В.Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – №4. – С.3-5.

ЗДОРОВА ДИТИНА ТА СПРИЯТЛИВЕ СЕРЕДОВИЩЕ – ПРІОРИТЕТИ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Основною метою роботи соціального педагога є створення сприятливих соціальних, навчально-виховних умов для розвитку та соціалізації учнів.

Проблема, над якою я працюю як соціальний педагог - «Формування прагнення здорового способу життя у підростаючого покоління».

З метою якісної організації діяльності педагогів щодо соціалізації особистості учня щорічно проводяться тематичні наради «Організація проведення громадського огляду», «Формування правової культури та правосвідомості у підростаючого покоління», «Сприяння адаптації дітей з обмеженими можливостями до навчання в гімназії», «Реалізація та захист прав дітей»; навчальні тренінги для класних керівників та кураторів «Реалізація державних програм із захисту прав дітей», «Створення безпечних умов життєдіяльності для підростаючого покоління»; виступи на педагогічних радах колективу «Стан здоров'я учнів гімназії. Результати літнього оздоровлення гімназистів», «Організація харчування в гімназії», «Здійснення системи правового виховання в Уманській міській гімназії», «Організація літнього оздоровлення дітей пільгових категорій».

З метою аналізу контингенту гімназистів проводяться моніторингові дослідження методом анкетування серед учнів 5-11 класів: 1) Моніторинг рівня правової культури «Дослідження якості мікросоціуму учнівських колективів». 2) Дослідження «Діяльність учнів у позаурочний час: визначення сприятливих та несприятливих чинників середовища». 3) «Інформаційна культура сучасних учнів». 4) «Діти з особливими потребами та їх соціальне оточення».

Результати названих досліджень використовуються в роботі психологічної служби при плануванні та здійсненні профілактичної, корекційної роботи.

Спільно з працівниками соціально-просвітницьких, правоохоронних установ проводяться тематичні бесіди, консультації для учнів.

Щотижня здійснюється аналіз зайнятості учнів у позаурочний та позашкільний час, тричі рази на тиждень (в різний час) проводяться рейди по комп'ютерних клубах «Урок», щоденно проводяться операція «Ні - палінню!», рейд-перевірка відвідування учнями навчальних занять з метою попередження випадків запізнь чи відсутності учнів на уроках без поважних причин.

Протягом року проводяться батьківські всеобучі «Реалізація прав сімей пільгових категорій», «Виконання батьками обов'язків щодо виховання та розвитку дітей».

До Дня людей похилого віку, Дня працівника освіти, новорічних свят, Дня 8 Березня і дня Перемоги організовано зустрічі та вітання вчителів – пенсіонерів, ветеранів педагогічної праці.

Організовано роботу загону «Волонтер», який виявляє адреси милосердя, надає допомогу ветеранам педагогічної праці, пропагує принципи здорового способу життя, толерантності, милосердя в учнівському середовищі. В жовтні психологічною службою спільно з учасниками гуртка «Волонтер» проводяться благодійні акції «Турбота», «Серце до серця» щодо підтримки соціально незахищених категорій учнів, а в листопаді - акція «Милосердя» для дітей-інвалідів та дітей з малозабезпечених сімей.

Проводяться групові та індивідуальні консультації для учнів та їх батьків. Протягом року працює консультпункт «Довіра» (щочетверга проводяться консультації різного змісту для учнів гімназії, обговорення важливих для учнів проблем, розв'язання конфліктних ситуацій тощо). Здійснюється соціальний патронаж категорійних сімей. Особлива увага при проведенні консультацій приділяється організації соціального захисту дітей-сиріт, дітей-інвалідів, потерпілих від аварії на ЧАЕС, з багатодітних, малозабезпечених, неповних та дистанційних сімей. Найчастіше звертаються за роз'ясненнями батьки дітей-напівсиріт (з питаннями про можливі пільги), дітей – інвалідів (про загальноміські тематичні заходи, оздоровлення), дітей з багатодітних сімей (про отримання пільг для малозабезпечених сімей та отримання посвідчень багатодітної родини, безкоштовне харчування), опікуни дітей – сиріт (про звіт, оздоровлення, пільги, отримання документів, які надають статусні пільги дітям), а також класні керівники, куратори про права дітей пільгових категорій та механізми їх реалізації.

З метою попередження негативних явищ і нещасних випадків, профілактики шкідливих звичок в учнівському середовищі у листопаді та квітні проводяться місячники профілактики шкідливих звичок, у травні - Тиждень знань Правил безпечної життєдіяльності, Єдиний день цивільного захисту.

Протягом року проводяться традиційні тематичні бесіди, лекції та тренінги для учнів 5-11 класів - «Фактори соціалізації учнів», «Реальні та потенційні небезпеки сучасності очима учнів», «Шкідливі звички – чинник зменшення тривалості життя», «Проблеми збереження життя сучасної молоді», «Що ти знаєш про ВІЛ та СНІД?», «Туберкульоз і наше місто», «Статева культура людини», «Гендерні стереотипи і суспільство», «Конфлікт: конструктивний і деструктивний шляхи розв'язання», «Сучасні молодіжні субкультури», «Віртуальна реальність: вплив на організм дитини», «Протидія дискримінації», «Право і закон: межа самозахисту», «Раціональне харчування - запорука здоров'я», «Правила поведінки у надзвичайних ситуаціях», «Сучасна радіаційна гігієна», «Надання взаємо- та самопомоги у екстремальних ситуаціях».

Виявлено, що тренінги є найбільш результативною і цікавою для учнів формою превентивної роботи.

Профорієнтаційна робота спрямована на формування активної позиції учнів у виборі майбутньої професії. Щотижня проводяться консультації для учнів 9-11 класів, де здійснюються презентації різних професій, обговорюються вимоги до вибору професії та можливості її здобування. У вересні та квітні

проводяться анкетування учнів 9, 11 класів про майбутнє працевлаштування. Працює термінал профорієнтації «Працюй та живи в Україні», що суттєво покращує профорієнтаційну діяльність.

Ефективними і результативними формами роботи соціального педагога можна вважати тренінги, створення презентацій (усних, письмових, мистецьких, електронних), творчих проєктів, анонімне опитування, тестування та спостереження.

При реалізації щорічних планів роботи приділяється максимальна увага роботі з дітьми-сиротами, дітьми з обмеженими можливостями, дітям з багатодітних малозабезпечених сімей, консультаційній та просвітницькій роботі (про пільги та порядок їх отримання), превентивній роботі (попередження ризикованої поведінки серед учнів), координації спільних дій з соціальними установами міста, проведенню якісного первинного обліку дітей пільгових категорій, інтенсифікації заходів по виявленню малозабезпечених, неспроможних та неблагополучних сімей, проведенню роз'яснювальної роботи серед батьків про необхідність реалізації пільг, які їм гарантує держава.

Соціальному педагогу в навчальному закладі необхідно сприяти формуванню здорового способу життя у підростаючого покоління, розвивати навички позитивної соціалізації та ініціативності в учнів, патріотизм, здатність до критичного сприймання дійсності та конкурентоспроможність, а також виховувати кращі людські моральні якості на засадах толерантності.

Таїсія Вараниця

ДИТЯЧІ ЕМОЦІЇ РОЗВИВАЄМО НА КЛАСНИХ ГОДИНАХ

Класний керівник – особлива фігура у школі. Саме класний керівник створює комфортну атмосферу в класі, підтримує учнів. Від нього залежить, цікавим чи нецікавим буде життя класу. В.О. Сухомлинський також відводив професійним вихователям провідну роль у духовному становленні юної особистості. "Вихователь, — зазначав педагог, — це особа, яка за дорученням народу має повсякденний доступ до найдорожчого народного багатства — душі, розуму, почуттів дітей, підлітків і юнаків. Перед ним, з одного боку, моральні цінності, створені, вистраждані протягом століть, з другого — багатство народу, його майбутнє, його надія — молоде покоління. Вихователь творить найбільше багатство суспільства — людину".

Сучасна теорія педагогіки відзначає такі функції класного керівника: діагностичну, організаторську, виховну, координаційну, стимулюючу та деякі інші.

Діагностична функція класного керівника передбачає психолого-педагогічне вивчення окремих учнів класу (групи) і всього класу (групи) в цілому. За допомогою діагностичних методик класний керівник отримує дані про стан педагогічного процесу, якості навчання й виховання, рівень знань і вихованості школярів, і, відповідно, прогнозує розвиток педагогічного процесу та учнів.

Із залученням фахівців психологічної служби я як класний керівник визначаю особливості емоційного реагування дітей, їхню стресостійкість, здатність до емпатії, комунікативні особливості. Після діагностики плануються заняття із використанням тренінгових вправ. Практикую з учасниками занять такі вправи, як «Представлення однокласника», «Лист самому собі», «Запрошення до чаю», інтерв'ю тощо.

Важливе місце у виховному процесі посідають ігрові форми взаємодії, які я використовую при проведенні годин спілкування. Так, гра «Два товариші» розвиває здатність зрозуміти емоційний стан іншої людини та вміння адекватно передавати свій. Зачитую учням вірш І. Воліної «Два друга». (Наводжу повний текст: Пришли два юных друга на речку загорать. / Один решил купаться — стал плавать и нырять. / Другой сидит на камушке и смотрит на волну, / И плавать опасается: «А вдруг я утону?») / Пошли зимой два друга кататься на коньках. / Один стрелою мчится — румянец, на щеках! / Другой стоит растерянный у друга на виду: / «Тут место очень скользкое, а вдруг я упаду?!» / Гроза дружков застала однажды на лугу. / Один пробежку сделал — согрелся на бегу. / Другой дрожал под кустиком, и вот дела плохи: / Лежит под одеялами — «Кха-кха!... Апчи»). Діти описують поведінку хлопців, а після повторного зачитування вірша ілюструють його за допомогою пантоміми, розподіливши ролі. У кінці вправи проводиться рефлексія емоцій, що переживалися дітьми, та обговорення корисних соціальних навичок, які можна здобути, використовуючи різні поведінкові і комунікативні моделі.

Бібліографія

1. Гра в школі. 5–8 класи / уклад. О. М. Ворожейкіна. — Х. : Вид. група «Основа», 2008. — 208 с. — (Серія «Позакласні заходи»).
2. Класному керівнику: створення й розвиток колективу класу / уклад. А.Г.Дербеньова, А.В.Кунцевська. – Х.: Вид. група «Основа», 2012. – 191, [1] с. – (Серія «Тренінги в педагогічній практиці»).
3. Туріщева Л.В. Психологічні тренінги для школярів. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 124, [4] с.: іл., табл. – (Серія «Тренінги в педагогічній практиці»)

Галина Гончаренко

ЩОБИ ШКІЛЬНИЙ ДІМ БУВ ЗАТИШНИМ

Усі ми родом із дитинства. Це час, коли дитина мила, безтурботна, коли за її вчинки відповідають батьки. Доля дитини – у руках батьків! Сім'я – це єдиний і неповторний етап виховання дитини, коли формуються первинні уявлення про світ, про добро, зло. Які стосунки складаються у батьків та дітей, такими вони будуть і в майбутньої дорослої людини.

Толерантність - це тактовне ставлення людини до світу, яке пройшло через призму виховання. Виховати толерантну людину зовсім не просто.

Раніше дітей виховувала сама природа, сім'я, община. Наші дідусі, бабусі були взірцями народного виховання. Але зараз боляче дивитися на сучасну культуру, виховання, на сучасне життя без всіляких цінностей. Жорстокість, безкультур'я, егоїзм – це пороки сучасного суспільства. Складно жити у такому світі чесним, справедливим життям. Складно бути добрим, порядним, толерантним.

Але толерантну людину винагороджує саме життя. Коли ти підставляєш плече другові, коли ти бавиш дитину, коли несеш воду старенькій бабусі - за все це ти отримуєш щиру, люблячу вдячність. Як приємно, коли люди тебе поважають, люблять; коли ти відчуваєш себе повноцінною, здоровою особистістю!

Толерантність є першим щаблем до подолання стереотипів. Діалог, безпосередній контакт - це найкраще джерело інформації про інших, реальний шлях духовного й культурного зближення, інструмент розв'язання різних проблем. Крім того, це відкритість до міжкультурного спілкування, в основі якого лежить повага до особливостей іншого.

Будучи демократичною цінністю й маючи соціальне коріння, толерантність формується поступово, день за днем. Це складний, тривалий процес, що проходить такі стадії: 1. Загальна поінформованість щодо того, з ким устанавлюються відносини (особистість або група); 2. Формування позитивного уявлення про цю особистість, групу; 3. Спілкування шляхом обміну думками з виявленням подібностей і відмінностей; 4. Домовленість про взаємоповагу до відмінностей та ідентичності (етнічної, соціокультурної, індивідуальної, статевої), визначення принципів та умов спілкування, співробітництва і співіснування, виявлення подібностей і розходжень; 5. Формування ефективних відносин: перехід від етапу пасивності, від простого співіснування до етапу активності, спільної участі, кооперації, взаємодії.

Хотілося би, щоб для кожної людини стало девізом: “Залиш частину серця для доброти, адже з'єднавши всі серця у єдине ціле, ми утворимо країну толерантності”.

Я майже десять років працюю в школі-інтернаті, де навчаються діти з захворюваннями органів дихання. З першого вересня 2012 року я є класним керівником першокласників-шестирічок. І добре розумію, що саме від мене залежить, якими в майбутньому виростуть мої сьогоднішні “забіяки” і “капризулі.” Адже всім давно відома істина: щоб людина стала поганою, не треба докладати особливих зусиль, але щоб зробити людину хорошою - потрібно працювати.

Кожен робочий день я починаю з приємних побажань дітям та звертаюся до них з проханням подарувати один одному гарний настрій – усміхнутися.

Мої вихованці дуже люблять грати в сюжетно-рольові ігри: “Мікрофон”, “Розбите вікно”, “Я на вулиці”, вирушати разом зі мною у справжні та уявні подорожі та заочні екскурсії, проводити казко-терапію “Сини феї Ввічливості”. За допомогою різноманітних форм виховної роботи я ненав'язливо вчу дітей дотримуватись правил толерантності, а саме: висловлювати свої думки, переконання та почуття прямо й відкрито, поважаючи права інших; діяти

певним чином не тому, що відчуваєш провину чи тривогу, а тому, що ставишся до людини з уважністю; відповідати за свої вчинки, не перекладаючи відповідальність на інших; розуміти особисті потреби і прямо про щось попросити; якщо вам відмовляють, ви можете бути невдоволені, розчаровані, але ви маєте розуміти, що й інші діти можуть мати особисті бажання; можна допомагати іншим, але за їхнього бажання і прохання, не нав'язуючи своєї допомоги або свого світосприйняття.

Толерантність – це шлях до виховання чесної, доброї, самосвідомої особистості, і роль учителя тут є непересічною.

Бібліографія

1. Гребенькова Л. О. Довідник класного керівника. - Ранок. Веста, 2008.
2. Класному керівнику: створення і розвиток колективу класу / уклад. А. Г. Дербеньова, А. В. Кунцевська. – Х. : Вид. група “Основа”, 2011. – 191.
3. Міністерство освіти і науки України. Інститут проблем виховання АПН України. Виховання моральності підростаючого покоління. - Київ: Богдана, 2005. – 287с.

Людмила Гончарук

ТОЛЕРАНТНІСТЬ - ОЗНАКА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ

Давно відомо, що особистість формується особистістю, духовність – високоморальною людиною, а толерантність, доброта – людиною, яка сама має ці якості. Від особистісного потенціалу вчителя, професійної майстерності, навичок та переконань, поглядів на життя залежить те, яким буде наше суспільство у майбутньому. Адже учні переймають від педагога не тільки манеру поведінки, а й уявлення про цінності, переконання, філософію життя. Проте сучасні діти, які виховуються в умовах розвиненого інформаційного середовища, розбудови демократичного суспільства, є вільнішими в поведінці, потребують вищого ступеню свободи, поваги. Головне завдання школи – не просто озброїти дитину багажем знань, а підготувати її до самостійного життя. Життя ж очікує від сучасної школи громадянина з цілісними особистісними рисами, високим рівнем соціальної активності, з навичками перспективного бачення проблем, готовності діяти для їх розв'язання.

Гуманні стосунки на будь-якому уроці й поза ним утверджують людську гідність кожного учня, здібного і нездібного, запобігають виникненню страху перед покаранням, приниженням. Останнім часом у пресі часто читаєш про те, що у дітей виникає страх перед школою. Дитина щоранку починає вигадувати різні причини, хвороби, щоби тільки не йти до школи. Тому закономірною стає необхідність зміни освітньої парадигми. Основу нової освітньої установи повинна складати педагогіка толерантності, яка передбачає зміну системи відносин, побудову їх на основі взаємоповаги всіх учасників навчально-виховного процесу. Українському суспільству необхідна толерантність у

відносинах між людьми, і саме школа закладає фундамент майбутнього нашого суспільства.

Школа має бути наповненою атмосферою толерантності, щоб дитина не боялась висловити свою думку, яка може не збігатися з думкою вчителя, вільно могла реалізувати право бути особистістю, яка мислить.

У своїй практиці я зустрічаюсь з неординарними дітьми. Інколи вони вражають мене своїм нігілізмом, проте я намагаюсь бути об'єктивною при оцінюванні учнівських творчих робіт, поважати власну думку дитини і її право вільно висловити свої переконання. Мені надзвичайно цікаво читати твори дітей, в яких проступає «я» дитини, і не важливо, поділяю я ці переконання чи ні, ставлю об'єктивну оцінку, оскільки кожна людина має право на ті чи інші переконання.

Якщо ми створюємо справді демократичну школу, нам слід забути слово «примусити» і замінити його на «зацікавити». В центрі уваги вчителя має бути шанобливе спілкування на уроці. Педагогічна толерантність – це вміння без дратування та вираженої ворожості, упередженості, агресії ставитися до думок, поглядів, звичок інших людей. Вона виявиться й у визнанні незавершеності зростання особистості, авансуванні її значущості. Розвиток толерантності тісно пов'язаний із соціальним інтелектом. Розуміння мистецтва вести діалог без повчань та рецептів, проявляючись у конкретних діях, виступає як потужний засіб створення атмосфери доброзичливості та спокою [2].

Професійна компетентність учителя, на мою думку, полягає не тільки у досконалому знанні предмету викладання, знанні методів та прийомів навчання, але й у здатності знаходити оптимальні шляхи ефективної взаємодії з учнями на уроках та в позаурочний час на засадах співпраці. Як правило, учні із задоволенням вивчають предмет того вчителя, який не принижує гідність дитини, який просто любить дітей, переживає разом з учнями з приводу їхніх успіхів та невдач у навчанні («Як ти мене засмутив, що сьогодні не підготувався до уроку...»), «Мені прикро ставити тобі дану оцінку...»); коли учень це відчуває, він не зможе на наступний урок з'явитись непідготовленим.

Цікавою є, на мою думку, характеристика відмінностей між толерантним та інтолерантним учителем, яку розробили Г.Безюлева та Г.Шеламова [1, с.92]

Показники відмінностей	Толерантний педагог	Інтолерантний педагог
1.Знання самого себе	Краще знає самого себе. Знає свої позитивні якості та недоліки	Помічає в себе більше позитивних якостей, ніж недоліків
2.Критичність по відношенню до себе	Критично ставиться до себе, не прагне у всьому обвинуватити інших	Менш критично ставиться до себе, у всіх проблемах найчастіше звинувачує навколишніх
3.Співвідношення між «я-ідеальним» та «я-	Суттєвий розрив між «я-ідеальним» та «я-	«Я-ідеальний» та «я-реальний» практично

реальним»	реальним»	співпадають
4. Здібність до емпатії	Виявлена в достатній мірі	Не яскраво виявлена
5.Захищеність	Почувається в безпеці	Побоюється не тільки свого соціального оточення, а й самого себе
6.Відповідальність	За все, що відбувається бере відповідальність на себе	Намагається зняти з себе відповідальність за все, що відбувається
7. Потреба у визначеності	Визнання розмаїтості світу, позицій та точок зору	Світ бачить з двох сторін: чорної та білої. Людей ділить на хороших та поганих
8. Прихильність до порядку	Порядок не вважає великою цінністю і відводить на другий план	Порядок важливий у всьому, особливо любить соціальний порядок
9. Орієнтація на себе та інших	Орієнтований на себе. Прагнення до особистої незалежності	Прагнення належати до суспільних інститутів
10. Почуття гумору	Здатний посміятися над собою. Має почуття гумору	Почуття гумору виявлене не яскраво
11. Авторитаризм	Віддає перевагу життю у вільному, демократичному суспільстві	Влаштовує авторитарне суспільство з сильною владою

Таким чином, толерантність вчителя, співробітництво з ним є необхідною умовою для особистісного самовизначення учнів. Воно сприяє відкриттю перед учнями перспективи їхнього розвитку, росту, а також дозволяє реалізувати одне з головних завдань навчально-виховного процесу – допомогти дітям усвідомити свої можливості та повірити в себе. Без віри у себе людина безкрила, вона не може досягти своєї мети. Співробітництво вчителя та учнів, засноване на любові до останніх, прийняття їх як особистостей припускає створення в навчальному процесі атмосфери доброзичливості та толерантності. А все це сприятиме гуманізації процесу навчання, формуванню у його учасників упевненості у собі, у завтрашньому дні кожної окремої особистості і держави в цілому.

Бібліографія

1. Безюлева Г.В. Толерантність і педагогіка / Г.В. Безюлева, Г.М. Шеламова. – М : Центр АПО, 2002.- 92 с.
2. Калошин В.Ф., Гуменюк Д.В. Як створювати ситуацію успіху в навчанні? / Завучу. Усе для роботи - № 5-6, 2012. - С. 46-52.
3. Калениченко Н., Виноградова Т. Сучасні підходи до гуманізації навчально-виховного процесу / Завуч №14, 2011. – С.17-20.
4. Матієнко О. Виховання толерантності починається з учителя / О.Матієнко // Рідна школа №6, 2005, 2005. – С.29-32.
5. Тодоровцева Ю.В. Педагогіка толерантності: метод. рек. / Ю.В. Тодоровцева . - Одеса: СВД Черкасов М.П., 2004. – 90 с.

Володимир Кошелюк

ПОДОРОЖУВАТИ ОКЕАНОМ ЗНАНЬ КРАЩЕ КОМАНДОЮ

Чим є школа для нас? Це питання до вас, дорослі.

Переступивши поріг величної будівлі, ви перший раз заходили до класу, вражені незвичною обстановкою, своєрідними порядками. Сідали за не надто зручну парту й поринали в інший світ. Світ без "хочу", світ, який складається із "треба". І так день у день, допоки незвичайна казка кінець-кінцем не перетворювалась в сіру рутину, розтягуючись на довгих десять чи одинадцять років. Звичайно, запам'ятовуються і багато світлих моментів шкільного життя. Проте досить часто пов'язані вони з протистоянням. Протистоянням двох світів - дорослих і дітей. Вчителів й учнів. Тут, як ніде, яскраво видно зіткнення поколінь, вічне питання "батьків і дітей". Майбутні глобальні проблеми суспільства спочатку формуються в невеликому мікрокосмі - школі. Показові суперечності поколінь, насамперед, проходять своєрідну "обкатку" за дверима класів, в коридорах і біля шкільних дошок. Сучасним завданням вчителів є вирішення максимальної кількості суперечностей на цьому етапі, проведення своєрідного тренування, моделювання "великого життя", створюючи у вихованців певний стереотип поведінкових реакцій, характерну відповідь на вплив навколишнього, найчастіше, зовсім не дружнього суспільного середовища. Тільки виробивши адекватне світосприйняття з позитивним набором моральних правил, духовних приписів, власних переконань у цілого покоління, ми можемо планувати майбутній суспільний розвиток держави.

Отже, перед нами стоїть реальна насущна проблема - розбалансованість освітнього простору, зменшення суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня, загальне зниження мотиваційного рівня оволодіння знаннями, зниження загальної вихованості учнівського колективу. На нашу думку, для послаблення даної тенденції, а, в перспективі, і розв'язання її потрібно виробити цілісну навчально-виховну технологію, яка стала б тактичною сходинкою в загальній стратегії нормального функціонування системи "вчитель-учень" в сучасних умовах. Це має бути саме педагогічна технологія, що на відміну від методики, є

набором практичних, раніше апробованих заходів із позитивним кінцевим результатом.

Все починається з учителя, із уміння організувати педагогічно доцільні відносини як основу творчого спілкування. Учитель - це той, хто ділиться знаннями, мудрістю і досвідом, а учень їх переймає. Освіта базується на принципі свободи вибору, і якщо параметри взаємодії "учитель-учень" не адекватні до потреб обох суб'єктів, то про якість навчання говорити не доводиться. Існує і протилежна проблема: можна побудувати дуже комфортні відносини з учнем, але їх конструктивність з точки зору вирішення освітніх і розвиваючих завдань буде мінімальною. Таким чином, необхідно знайти відповідь на питання: як побудувати взаємини з учнем, щоб взаємодія з ним дозволяла отримувати максимальний результат у сфері освіти та особистісного розвитку, і в той же час залишалася б перспективною для подальшого конструктивного спілкування. Відповіддю на це питання може стати командна модель взаємодії "учитель-учень", призначення якої - оптимізувати навчальний процес [1].

Вчителі не завжди усвідомлюють свою провідну роль в організації контактів, першій у створенні своєї "команди". Спілкування вчителя і учнів мають бути засновані на повазі і вимогливості. Вчителю необхідно звертати увагу на оперативність початку контакту, формування основи взаємодії - почуття "ми", запровадження особистісних аспектів у взаємодії з дітьми, демонстрацію власної прихильності до класу, чітке виділення цілей діяльності, розуміння внутрішнього стану учнів, організацію цілісного контакту з класом, зміну стереотипних негативних установок до окремих учнів [5].

У педагога зі стабільним емоційно-позитивним ставленням до дітей, адекватною діловою реакцією на недоліки в навчальній роботі і поведінці, спокійним і рівним тоном учні розкуті, товариські, довірливі. Грамотний стиль спілкування створює атмосферу емоційного благополуччя, яка багато в чому визначає результативність навчально-виховної роботи. Вірно знайдений стиль педагогічного спілкування, що відповідає індивідуальним особливостям педагога, сприяє вирішенню багатьох завдань [5].

Назвемо найважливіші аспекти педагогічної співпраці. Це уміння прислухатися один до одного, приймати спільні рішення, довіряти один одному, відчувати свою відповідальність за роботу групи.

Зарубіжні дослідники вказують, що діти схильні віддавати перевагу вчителям, що володіють наступними характеристиками: 1. Людські якості - доброта, веселість, відповідальність, врівноваженість; 2. Організаційні якості - справедливість, послідовність, чесність, повага інших. 3. Ділові якості - корисність, демократичність, уміння зацікавити. 4. Зовнішній вигляд - добре одягнений, приємний голос, загальна привабливість.

У старших класах популярними вчителями назвали тих, які вміють піднести навчальний матеріал наочно, жваво, проблематично [4]. Потрібно відзначити - у взаєминах "вчитель-учень", крім виділення тих чи інших особистісних чи професійних якостей педагога, передбачається також

врахування очікувань учня, які частково виражаються в конкретних вимогах до поведінки вчителя. Їх важливо досліджувати у віковому плані, тобто з'ясувати, чого хочуть і чекають від учителів школярі різного віку, і як ці очікування змінюються від одного класу до іншого. Нездатність педагога задовольнити очікування учня і неувага до цих очікувань можуть породжувати негативне ставлення до самого вчителя, до його предмету, призводити до гострих конфліктів.

Яким же хочуть бачити учні свого вчителя? Перерахуємо ці якості: 1. Моральні якості (справедливий, поважає людську гідність, довіряє). 2. Любов до свого предмета. Добре знає свій предмет, дає знання понад програму; 3. Хороший класний керівник, хоче зробити життя дітей захоплюючим, цікавим, дає слушні поради.

А ось якості вчителя, які сприймаються дітьми негативно: 1. Кричить, обриває, не вислуховує до кінця; 2. Виділяє окремих учнів; 3. Намагається покарати за кожну провину; 4. Вимагає беззастережного підпорядкування; 5. Ставиться, як до маленьких; 6. Не вміє зберігати таємницю.

Яким же чином можна запобігати педагогічним конфліктам? Дослідники стверджують, що для цього доцільно: 1. Уміло провести організаційний момент уроку, не залишати учнів у бездіяльності; 2. Створювати атмосферу безперервного спілкування з класом; 3. Виявляти вимогливість до себе і учнів з приводу повної готовності до уроку; 4. Знати предмет "на відмінно", застосовувати різні методи і форми навчання; 5. Виконувати поставлену мету: домагатися повного засвоєння матеріалу усіма учнями; 6. Раціонально використовувати час; 7. Організовувати індивідуальну роботу, особливо з тими, кому предмет дається важко. 8. Організовувати роботу з "важкими" дітьми, запитуючи їх на уроці, змушувати їх думати, знаходити більш цікаві способи викладання; 9. Шанобливо ставитись до особистості учня, не допускати різного роду образи, прізвиськ.

Можна вказати принаймні три найбільш суттєві особливості командного типу навчальної взаємодії. По-перше, кожен учень включається у вирішення продуктивних завдань не в кінці, а на початку процесу засвоєння нового предметного змісту, на основі спеціально організованої активної взаємодії і співпраці з учителем та іншими учнями. По-друге, ситуації взаємодії і співпраці, будучи специфічним засобом вирішення продуктивних задач та умовою оволодіння учнями способами пізнавальної діяльності й міжособистісних відносин, зазнають змін у процесі спілкування, забезпечуючи становлення механізмів саморегуляції поведінки та особистості учня. По-третє, в процесі спільного вирішення продуктивних завдань учні засвоюють механізм смислоутворення та цілеутворення, забезпечуючи більш продуктивне і мотивоване оволодіння операційно-технічними засобами виконання нової діяльності [5].

Проте, які б новації не вводилися, в школі, як і сотні років тому, зустрічаються учасники освітнього процесу: вчитель і учень. Між ним – завжди - океан знань і рифи протиріч. І це нормально. Океан можна сприймати як

перешкоду, але, здолавши її, знаходимо чудові видива первісної краси, неосяжність крайнеба, приховане життя загадкових глибин, довгоочікувані й несподівані береги. Вчитель покликаний бути капітаном у цьому плаванні, незмінним штурманом команди в небезпечному плаванні крізь рифи.

Бібліографія

1. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва. — К.: Вища шк., 1997.
2. Козырев Г.И. Введение в конфликтологию: Учеб. пособие для студ. Высш. учеб. заведений. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001.
3. Лизинский В.М. Приемы и формы в учебной деятельности. — Москва, 2001.
4. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. — М.: Тривола, 1995.
5. Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся / Под ред. А.А. Бодалева, В.Я. Ляудис. - М : НИИОП АПН СССР, 1980. - С. 37-52.
6. Рыбакова М.М. Конфликты и взаимодействие в педагогическом процессе: Кн. Для учителей. — М.: Просвещение, 1991.
7. Рудестам К. Групповая терапия. — М.: Универс, 1993.
8. Соболева А. Профилактика конфликтных ситуаций и работа с ними // Школьный психолог. — №40, 41, 42, 45. — 2004.

Світлана Левченко

ЛИШЕ ТОЙ, ХТО ВМІЄ САМ, ЗДАТЕН НАВЧИТИ ІНШОГО

Серед напрямків діяльності дошкільної освіти особливе місце посідає проблема організації співпраці дошкільного закладу і сім'ї щодо забезпечення повноцінного і всебічного розвитку дитини. Адже сім'я є тією сферою життєдіяльності дитини, в якій відбувається її первинна соціалізація, закладаються основи розвитку особистості. Разом із тим, сучасна сім'я зазнає низки соціальних, психологічних проблем, які так чи інакше впливають на всі аспекти розвитку дитини, на її подальше життя та благополуччя.

Умови життя, моральна та емоційна атмосфера, в якій живе дитина, цілком і повністю залежать від дорослих. Тому, організовуючи взаємодію з батьками, дошкільний навчальний заклад сприяє зміцненню сім'ї, емоційному зближенню дорослих і дітей, розвитку у них спільних духовних інтересів; допомагає батькам зрозуміти, яку роль вони відіграють в емоційно – особистісному розвитку своєї дитини. Тепло, захищеність, психологічний комфорт — ось що малюк повинен відчувати в сім'ї. Саме любов сприяє забезпеченню внутрішньої свободи, розвиває комунікативні, творчі здібності та емоційні складові соціальної поведінки. Лише завдяки спільній діяльності можна забезпечити сходження дошкільника до вершини, що зветься культурою здоров'я.

Все це потребує осмислення, визначення форм і змісту роботи з сім'єю.

Я гадаю, що завдання сучасного психолога – це формування емоційної та комунікативної грамотності в кожного учасника навчально – виховного процесу (вихованців, педагогів, батьків), оскільки той, хто не вміє чи не знає, не здатен навчити іншого. У більшій частині сучасних батьків постає три основні проблеми у вихованні дитини: брак часу, брак бажання та брак знань. Тому дуже важливо навчити батьків знаходити можливість повноцінно та ефективно використовувати навіть мінімальний час, який вони можуть приділити дитині для спілкування. Виявляючи турботу про тілесне благополуччя дитини, не можна забувати про її внутрішній світ.

Звісна річ, в роботі з дошкільниками весь навчально – виховний процес здійснюється через гру. Адже гра – провідна діяльність у дошкільному віці, вона значною мірою впливає на розвиток дитини. Саме під час гри діти вчаться повноцінно спілкуватися як один з одним, так і з дорослими.

У дошкільному закладі організатором дитячого життя та діяльності є вихователь. До його функцій входить формування конструктивних взаємин у дитячому колективі та формування у дітей суспільно-корисних особистісних якостей. Вихователь організовує та проводить рольові, дидактичні ігри, ігри з будівельними матеріалами, ігри – драматизації, рухливі ігри тощо.

Що ж стосується психолога, то його основною функцією є створення здорового і дружнього клімату в колективі, комфортної емоційної атмосфери, озброєння педагогів та батьків психологічними знаннями.

Знаходячись у постійному співробітництві з вихователями, батьками та вихованцями, психолог сприяє підвищенню їхньої емоційної та комунікативної грамотності.

Виховання дитини – це тонкий процес становлення особистості, в якому значну роль відіграє кожен дорослий, котрий знаходиться поряд із дитиною. Нам важливо навчити малюка розуміти себе і світ навколо, не соромлячись, висловлювати свої думки та почуття, уміло спілкуватись із однолітками та дорослими, не боятись складних ситуацій.

Головне для нас - обрати спільну мету, бачити одну ціль та рухатись одним шляхом до виховання гідного громадянина нашого суспільства.

Інна Литвин

СТЕРЕОТИПНЕ БАЧЕННЯ РОЛІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У ШКОЛІ

Психологічна служба нині стала невід'ємним елементом системи освіти. У минулому залишилися періоди становлення та адаптації, втратила свою актуальність проблема існування чи неіснування служби в освітянському просторі. Сьогодні важливе інше, - у якому вигляді буде існувати психологічна служба, яким змістом буде наповнена її діяльність, і, напевно, найголовніше – якою є якість фахової діяльності практичних психологів.

Навіщо потрібен психолог у школі? Робота психолога в школі нерозривно пов'язана з освітнім процесом. Для початківця-фахівця школа - хороша можливість придбати цінний досвід роботи з дітьми, педагогами, батьками. Безперечно, школа - це величезний соціальний інститут.

Розглянемо основні напрями діяльності психолога в школі:

1. Психологічне просвітництво - формування в учнів, вихованців та їхніх батьків (законних представників), у педагогічних працівників і керівників освітніх установ потреби в психологічних знаннях, бажання використовувати їх в інтересах власного розвитку.

2. Психологічна профілактика - попередження виникнення явищ дезадаптації учнів, вихованців в освітніх установах, розробка конкретних рекомендацій педагогічним працівникам, батькам (законним представникам) у питаннях виховання, навчання та розвитку дітей.

3. Психологічна діагностика - поглиблене психолого - педагогічне вивчення учнів, вихованців протягом усього періоду навчання, визначення індивідуальних особливостей і схильностей особистості, її потенційних можливостей у процесі навчання і виховання, у професійному самовизначенні, а також виявлення причин і механізмів порушень у навчанні, розвитку, соціальній адаптації.

4. Психологічна корекція - активний вплив на процес формування особистості в дитячому віці і збереження її індивідуальності, здійснюване на основі спільної діяльності педагогів, психологів, дефектологів, логопедів, лікарів, соціальних педагогів та інших фахівців. Ця робота включає в себе елементи гри, рисункові методи тощо (в залежності від віку дитини).

5. Консультативна діяльність - надання допомоги учням, вихованцям, їхнім батькам (законним представникам), педагогічним працівникам та іншим учасникам освітнього процесу в питаннях розвитку, виховання і навчання за допомогою психологічного консультування.

Спираючись на дослідження сучасних вчених, можна сказати, що у більшості молодших підлітків вже є цілком конкретні уявлення про те, хто такий психолог і що він повинен робити. Але часто ці стереотипні уявлення настільки неадекватні, що краще б їх зовсім не було. Адже змінити вже наявне переконання завжди складніше, ніж сформувані нове. У результаті багатьох спроб пропаганда психологічних знань серед підлітків виявляється малоефективною, тому що інформація, що виходить від психолога, сприймається підлітками через призму своїх переконань.

Якщо говорити про роль психолога як фахівця, який створює атмосферу толеранції та прийняття у закладі, то зрозуміло, що про останню не може йтися мова до того часу, доки фігура працівника психологічної служби сприймається неадекватно та не толерантно.

У сучасному світі, на думку вчених, існують наступні стереотипні уявлення про представників професії «психолог»: 47,5% випробуваних сприймають психолога як лікаря, медичного працівника. Найчастіше такий «лікар» займається, на думку підлітків, лікуванням психічних порушень

(«психологічний доктор», «лікує психів», «виліковує людей від неосудних станів», «лікує божевільних»). Деякі підлітки дають недиференційовані відповіді («доктор», «лікує без ліків», «свій час присвячує хворим»). Діяльність психолога як лікаря не є в їхньому розумінні вибірково пов'язаною зі сферою психіки. 14% респондентів визначають, що психолог - це вчений, який займається психікою – «вивчає психологію людини», «вивчає поведінку людей»; 10% - психолог як фахівець, який надає будь - яку психологічну допомогу, «приймає, вислуховує і дає поради», «заспокоює людей» і т.п.; 6% - психолог як вчитель – «такий же вчитель, але з іншою освітою», «вчитель по психіці»; 22,5% - уявлення про роботу психолога не сформовані або повністю неадекватні. Ці уявлення зазвичай позитивно («хороша людина», «казкар здоров'я», «психолог - це круто!») або негативно («психолог - це псих») емоційно забарвлені, рідше - байдужі («людина», «знає, у кого які нерви»).

Такі результати дають можливість зрозуміти, що уявлення про діяльність психологів відсутні менш ніж у 1/4 наших опитуваних, у решти - певні стереотипи вже сформовані. Проте вони відносно адекватно відображають суть діяльності практичних психологів лише у 10% підлітків. Ще 20% сприймають психолога як ученого або вчителя. Звичайно, у багатьох випадках це вірно, але такий психолог - вже не та людина, до якої можна звернутися з особистими проблемами. Майже половина досліджуваних демонструють найбільш поширений стереотип стосовно психолога - вони сприймають його як лікаря, який лікує людей із психічними відхиленнями. У якості причин, які могли б спонукати підлітків звернутися до психолога - це порушення психіки.

Широке поширення неадекватних соціальних стереотипів щодо психологів, на мою думку, не може не перешкоджати зверненню підлітків до представників цієї спеціальності. А це тягне за собою неефективність роботи психологічної служби в школі. Виход із такої ситуації – це пропаганда психологічних знань ще в початковій школі, до початку підліткової кризи.

Бібліографія

1. Максимова Н.Ю. Воспитательная работа с социально дезадаптированными школьниками. Методические рекомендации. - К.: 1997.
2. Ранняя профилактика отклоняющегося поведения учащихся / под ред. В.А.Титаренко, Г.М.Титаренко. - К.: 1990.
3. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. - М.: Владос-пресс, 2001.

Олена Манзя

ХЛОПЧИК, ЯКИЙ КРОКУЄ ПО КАКТУСАХ

Відрив соціального виховання від навчання, підхід до них як до двох ізольованих процесів, погляд на соціальне виховання як на другорядну діяльність, що супроводжує навчання, недостатній рівень підготовленості

педагогів до роботи з девіантними підлітками – все це призвело до того, що система попередження і подолання девіантності підлітків не відповідає завданням сьогодення і, як наслідок, втратила здатність протистояти негативним явищам в шкільному середовищі.

Суспільство зіштовхнулось з проблемою, коли безпосередні суб'єкти соціалізації (батьки) перебувають у дезадаптивному стані. Засвоєна ними система цінностей та норми поведінки відстають від реального рівня суспільних відносин. Докорінна зміна суспільних відносин, відсутність чіткої програми реорганізації суспільства призвели до затяжної економічної, політичної та соціальної кризи. На цьому фоні порушується взаємодія основних інститутів соціалізації - сім'ї і школи.

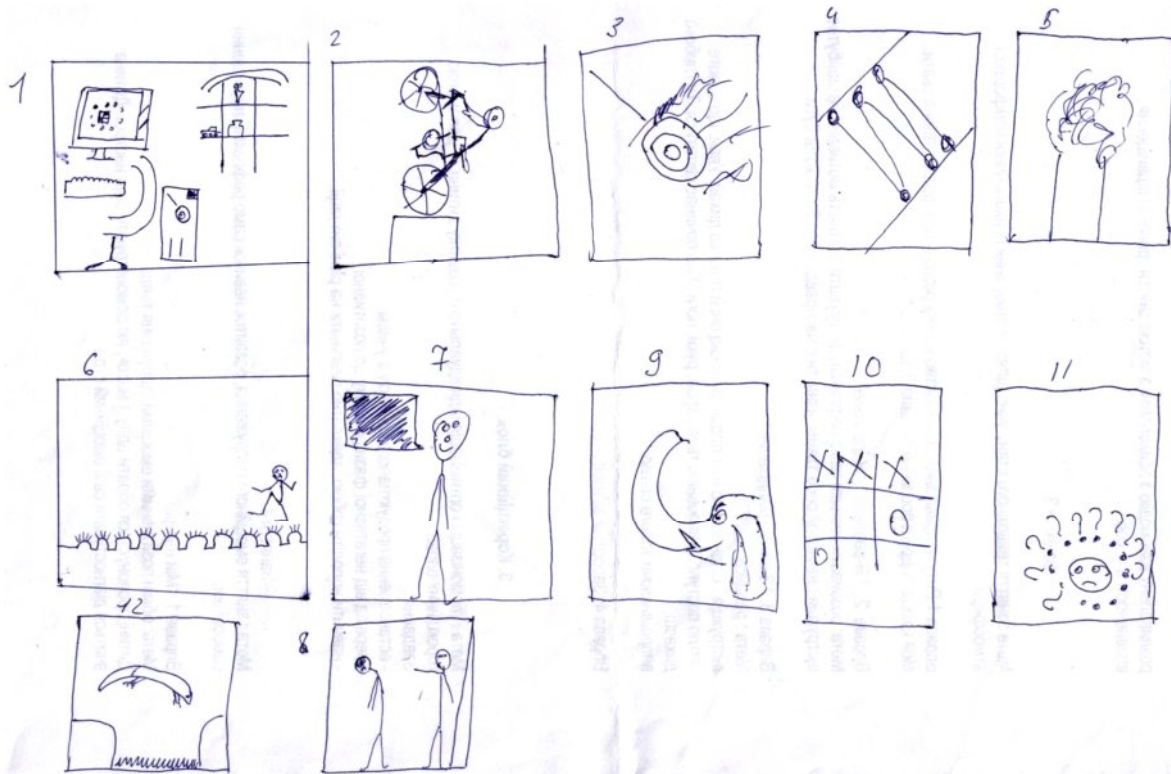
Школа – це модель суспільства в мініатюрі, яка відтворює систему основних цінностей. Стиль взаємостосунків з учителем та в колективі однолітків формує в підлітків систему ціннісних орієнтацій, навички взаємодії в групі тощо. Що відбувається з дитиною, яка не отримує емоційної підтримки ні в сім'ї, ні в школі, в якій порушені стосунки з батьками, однокласниками, вчителями? Неповноцінне емоційне життя активізує потребу в близьких стосунках на емоційному рівні. Девіантний підліток не може включитись самостійно без підтримки та психологічної і педагогічної корекції до колективу, тому буде намагатись включитись до неформальних груп ровесників і якнайшвидше засвоїти групові норми ідентичності.

Таким чином, дефекти соціалізації призводять до несприятливого формування особистості, кінцевим результатом якого є схильність до девіантної поведінки, пошук відповідних ситуацій і навіть створення умов, сприятливих для її прояву.

Характерні соціальні ролі девіантних підлітків – це «клоун - весельчак», «цап - відбувайло», «тінь» та ін. Рідко, але трапляється, що девіантний підліток бере на себе роль неформального лідера на противагу класному керівнику – ви це знаєте із власного досвіду. Але, зазвичай, це ізольовані або відторгнені колективом діти. Девіантні підлітки «важкі» як для себе, так і для дорослих, які з ними працюють. Часто такі школярі «мігрують» із школи в школу, так і не знайшовши свого місця у колективі. Але давайте сьогодні відчуємо відповідальність за подальшу долю цих дітей. Що чекає на цих непростих підлітків у майбутньому, якщо в їхньому житті не з'явиться значимий дорослий?

Мал. 1

Подивіться, будь ласка, на ось ці психологічні малюнки (мал. 1), автором яких є чотирнадцятирічний підліток, в якого спостерігається девіантна поведінка. Я прокоментую деякі з них. Рисунок 1: Я мрію, щоб батьки дозволили в моїй кімнаті пофарбувати стелю в голубий колір і намалювати зорі золоту фарбою. Рисунок 2: Думаю, що якби я був ось таким крутим пацаном, який може ризикувати і відчувати екстрим, мене б у класі поважали б. Рисунок 6: А це я йду по кактусах. Мені боляче. Кактуси – це образи, зневага, яку я відчуваю кожного дня в класі. Тому я не люблю школу. Рисунок 7: Це я сам. Чорний квадрат – це мої думки. Я змушений посміхатись, буваю навіть клоуном, але мені від цього не легше. Рисунок 8: А це я в класі. Я роблю те, чого не хочу робити. Але ось так відчуваю, як мені хлопці наказують - роби так, роби це. І я роблю. Бо як не робитиму, то вони зі мною не будуть спілкуватися. Рисунок 9: А таким би я хотів би бути. Як батько. Сильним і «товстошкурим», як слон. Тато ніколи не засмучується. Він впевнений у собі. Тільки я йому вже не треба. Коли я був маленьким, то він грався зі мною. Рисунок 11: А тепер в мене є безліч питань, на які я не знаю відповіді, але мені ніхто не радить, не запитує, як я живу.

Давайте разом задумаємось над тим, як довго йтиме цей хлопчик по «кактусах»? Що чекає його в кінці «кактусової» доріжки? Як реалізується потреба в екстримі і азарті, коли дитина стане старшою? Чи знайде дитина відповіді на свої запитання? Де знайде і в кого? Чи отримає дитина емоційну підтримку? В кого? Як складеться її майбутнє, якщо наказувати, що їй робити, будуть люди з деструктивною поведінкою?

Зробимо висновки. Психологічний супровід девіантних підлітків здійснюється при безпосередній взаємодії психолога з учнями, так і опосередковано, через вчителів, батьків, інших значимих дорослих. Учителі, адміністрація школи, психолог співпрацюють, вибудовуючи єдину стратегію цілеспрямованого психолога – педагогічного супроводу девіантного підлітка протягом його навчання в школі; важливо розуміти внутрішні чинники, що призводять до девіантної поведінки; дорослий сам повинен бути зразком для підлітка: як вирішувати конфлікти, як взаємодіяти діалогічно, а не маніпулювати; як спілкуватись, не знецінюючи партнера по спілкуванню.

Бібліографія

1. Моїсеєнко К.М. Соціалізація особистості в умовах змін / Шкільному психологу. Усе для роботи. - № 6, 2009 р. - С. 2-4.
2. Страцинська І.А. Особливості роботи з девіантними дітьми / Шкільному психологу. Усе для роботи. - № 1, 2009 р. С. 9-12.
3. Ткаченко А.М. Психологічний супровід і підтримка підлітків у процесі самопізнання і самореалізації / Шкільному психологу. Усе для роботи. - № 1, 2009 р. С. 9-12.
4. Туріщева Л.В. Особливості роботи з девіантними дітьми / Шкільному психологу. Усе для роботи. - № 2, 2009 р. С. 2-6.

Лариса Марченко

ВІД КУЛЬТУРИ САМОВИХОВАННЯ ДО КУЛЬТУРИ ВЗАЄМОДІЇ

Зараз все більше і більше можна почути про негативні стосунки між дорослими (педагоги, батьки) і дітьми в навчальних закладах. У чому ж причини, як їх позбутися, які шляхи вирішення цієї проблеми.

Однією з причин, на мій погляд, є брак загальнолюдської культури у дітей чи дорослих. Дитина з усіма її духовними та фізичними якостями формується, в основному, в період дитинства. Основи характеру, більшість її моральних і розумових якостей, світогляд, ставлення як особистості до навколишнього світу, уявлення про норми і правила поведінки закладаються до 7 років, поки вона ще в основному знаходиться під батьківською опікою. Потім можна або покращити або погіршити певні риси характеру дитини.

Для створення безпечного, толерантного простору в школі потрібна пильна увага з боку батьків, учителя, спільні виховні впливи сім'ї та школи, спрямовані на активізацію моральної діяльності дитини. Необхідне всебічне вивчення сім'ї першокласників і активний вплив школи на сімейне виховання. Доброзичливим взаємовідносинам між дорослими і дітьми сприяє педагогічний союз учителів і батьків. Головним завданням роботи школи і сім'ї є пропаганда педагогічних знань з метою підвищення педагогічної грамотності батьків, організація заходів, спрямованих на оволодіння батьками системою умінь, необхідних для організації діяльності дитини вдома.

У створенні безпечного і толерантного простору у школі величезну роль відіграє і особистість педагога. Як вважав В.Сухомлинський: «Учитель - це, передовсім, людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними». Щоб дитина поважала і сприймала вчителя, він має всім серцем любити її, частіше посміхатися, працювати над своїм іміджем. А також важливо, щоб кожна дитина повірила у власні сили, раділа кожному шкільному дню, кожній зустрічі з педагогом.

Через нерозуміння поведінки дітей виникають психотравмуючі ситуації, які несприятливо впливають на психічний стан юних особистостей, руйнують гармонію в душі дитини, заважають її розвитку. Крикливий і роздратований учитель, що не бажає чи не може себе стримувати, негативно впливає на психічне самопочуття та працездатність дітей, викликає у них негативні переживання, стан тривожного очікування, невпевненості в собі, страх і відчуття незахищеності. Почуття ж любові одухотворює і пожвавлює навчання, допомагає вчителю перетворювати рутину щоденної праці на радість спілкування і відкриття нового. Л.М.Толстой писав: «Що більше людина любить, то вільнішим і радіснішим стає її життя». Для створення довірливих, терпимих, доброзичливих стосунків між педагогами і учнями необхідна глибока, самовіддана любов педагога до дитини, висока культура почуттів, вміння відокремлювати зло від особистості дитини. У доросло-дитячих стосунках при спілкуванні слід перейти від монологу до діалогу, від авторитаризму до педагогіки співробітництва. Класна кімната повинна стати тим місцем, де дітям затишно, комфортно і психологічно безпечно, де на них чекають для спілкування, обміну інформацією, почуттями, емоціями, а не для психологічного катування.

Створення безпечного і толерантного простору у школах залежить від того, в якій мірі школярі залучені до процесу власного виховання. Самовиховання є свідомо, планомірна діяльність учнів, направлена на формування суспільно цінних рис особистості і розвитку власного потенціалу, воно піднімає виховання на новий якісно особливий рівень. Як зауважував А.Макаренко: «Ми самі себе виховуємо». Педагогічний колектив повинен сприяти самовихованню своїх вихованців і формувати в них позитивні риси характеру. Необхідно вивчати індивідуальні особливості кожної дитини і збуджувати в неї потребу в самопізнанні й самореалізації. При цьому педагог підкреслює власне ставлення до дитини як до найвищої цінності і спонукає її до постійного самовдосконалення. Завдяки цьому забезпечується гуманізація навчально-виховного процесу, розв'язуються міжособистісні конфлікти.

Учні підліткового віку з бажанням відгукуються на пропозиції, пов'язані з самостійним вихованням кращих рис. В.Сухомлинський писав: «Прагнення до ідеалу - перший поштовх, стимул до самовиховання, а без самовиховання не можна уявити духовне життя. Навчити підлітків, юнаків і дівчат виховувати самих себе - це одна з вершин майстерності і мистецтва в педагогіці».

Самовиховання школяра за активної підтримки дорослого сприяє покращенню доросло-дитячих стосунків, встановленню щирого, відвертого і доброзичливого мікроклімату в класі й у школі.

Оптимізації доросло-дитячих стосунків у школах сприяє і позакласна та позашкільна робота. Учні закріплюють, збагачують та поглиблюють свої знання, набуті в процесі навчання, застосовують їх на практиці, розширюється загальноосвітній кругозір учнів, формується науковий світогляд, виробляються вміння і навички самоосвіти, формуються інтереси до різних галузей науки, техніки, мистецтва, спорту, виявляються і розвиваються індивідуальні творчі здібності та нахили, відбувається організація дозвілля школярів, культурного відпочинку та розумних розваг.

Досягти партнерства, безпечних, толерантних взаємовідносин у школі можна, якщо школа стане справжнім осередком культури, а діти виростатимуть у родинях в атмосфері здорової моральності.

Бібліографія

1. Бак В. Любов як педагогічна категорія // Психолог. - 2011. - №38. - С. 8 - 14.
2. Калошин В.Ф. Поради психолога // Виховна робота в школі. - 2009. - №2. - С. 20 - 30.
3. Романенко Р. Будьте добрими і станете щасливими // Початкова освіта. - 2011. - №37. - С. 2 - 3.

Ольга Мироненко

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СТАНОВЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

Формування психологічної культури вчителів – одне з важливих завдань у діяльності практичного психолога навчального закладу. У психологічній літературі підкреслюється, що психологічна культура – це особлива здатність людини розуміти психіку інших людей, вміння спілкуватись з ними (В.І.Войтко, Н.В.Чепелева, Т.С.Яценко та ін.).

Важливими компонентами психологічної культури вчителя є: а) вміння вчителя відчувати настрій дитини, її внутрішній світ; б) поважати гідність дитини як особистості; в) висока довіра і справжня любов до дітей; г) вибирати такий спосіб спілкування, який би найкращим чином відповідав індивідуальним особливостям тих, з ким доводиться спілкуватися (О.О.Бодальов).

Педагогічне спілкування становить основу професійної діяльності вчителя. До нього входить обмін інформацією, організація вчителем взаємодії та взаєморозуміння з учнями за допомогою різноманітних комунікативних прийомів. Педагогічне спілкування – це спілкування вчителя з учнями у процесі навчання, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів і забезпечення творчого розвитку особистості, сприяє позитивному емоційному

клімату навчання, забезпечує управління соціально-психологічними процесами в дитячому колективі й дає змогу максимально використовувати в навчальному процесі особистісні риси вчителя.

Особливе місце в структурі психологічної культури вчителя займає рівень сформованості компетентності у спілкуванні.

Аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми дозволив визначити, що «компетентний (про людей) – це той, хто володіє здібністю, силою, владою, умінням, знанням і т.ін. (щоб зробити те, що потрібно). Компетентний (про властивості) – достатній, адекватний» .

Науковці розглядають поняття «компетентність у спілкуванні» і «комунікативна компетентність» як синоніми. Зокрема, О.В. Сидоренко, враховуючи погляди класиків (Л.А. Петровської, Ю.М. Ємельянова) зазначає, що комунікативна компетентність є сукупністю навичок і умінь, необхідних для ефективного спілкування. Це ситуативна адаптивність і вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки. Комунікативна компетентність є сукупністю комунікативних здібностей, умінь і знань, адекватних комунікативним завданням і достатніх для їх розв'язання (О.В.Сидоренко).

Науковці В.П. Захаров і Н.Ю. Хрящева наповнюють зміст компетентності у спілкуванні такими складовими: знання в галузі психології особистості, групи, спілкування; уміння і навички спілкування людей, а також взаємини, які склалися між людьми.

Першоосновою аналізу комунікативної компетентності може бути структура спілкування, що впроваджена Г.М. Андрєвою. Вона виділяє у спілкуванні три головні сторони: комунікативну, інтерактивну і перцептивну. Ці складові, як правило, не існують у чистому, ізольованому вигляді. Реальне спілкування містить всі сторони одночасно, які переплітаються між собою. Крім цього, спілкування буває творчим і репродуктивним, глибоким і поверховим, маніпулятивним і суб'єктивним. Як справедливо зазначає Л.А. Петровська, розвинене спілкування має тісно пов'язані грані: спілкування на суб'єкт-об'єктній основі і на суб'єкт-суб'єктній основі. Дослідниця виділяє репродуктивну і продуктивну сторони спілкування. До характеристик компетентного спілкування належить рівень зовнішній, поведінковий, операційно-технічний і рівень внутрішній, глибинний, який торкається особистісно-сміслових утворень, а також комунікативні знання, уміння і досвід.

Робота над формуванням психологічної культури вчителів починається з організації процесу самопізнання. Практичний психолог навчального закладу діагностує особистісні характеристики вчителя (самооцінка, тип поведінки, акцентуації характеру, симптоми емоційного вигорання, стиль спілкування) і проводить індивідуальні консультації. Для вивчення вищезазначених характеристик спеціаліст психологічної служби використовує такі методики: методика діагностики міжособистісних відносин «Інтерперсональний діагноз» (Т.Лірі), методика визначення типу акцентуацій (Г.Шмішек), методика

діагностування характеристик емоційного вигорання (В.Бойко), методика з'ясування стилю спілкування (О.Журавльов), методика діагностики самоактуалізації особистості (Е.Шостром), методика діагностики самооцінки (А.Прихожан), методика діагностики самооцінки психічних станів (Г.Айзенк), методики діагностики емоційного самопочуття учнів під час перебування в школі та методики діагностики емоційного самопочуття учнів у процесі спілкування з учителями, в котрих переважають ті чи інші стилі спілкування: ліберальний, авторитарний або демократичний. Кожного вчителя психолог ознайомлює з результатами діагностування. На підставі цих результатів розробляє індивідуальні характеристики-рекомендації. Надання індивідуальних консультацій із рекомендаціями сприяє підвищенню можливості вчителя відрефлексувати той стиль спілкування з учнями, який у нього переважає. Крім того, визначається, якою мірою вчитель володіє демократичним стилем спілкування та яких знань, умінь і навичок йому бракує для корекції стилю спілкування, а також для професійного й особистісного зростання. Наступним етапом у формуванні комунікативної компетентності педагогічних працівників є використання психологом таких ефективних форм роботи, як психолого-педагогічні консилиуми з чітким розподілом функцій і обов'язків усередині групи учасників і загальною відповідальністю за реалізацію прийнятих рішень; дискусії, рольові ігри, розв'язання педагогічних ситуацій, психологічних задач; обговорення психолого-педагогічних джерел та спеціальні вправи, які описані у психологічній літературі (Л.А.Петровська, Т.С.Яценко, В.М.Федорчук та ін.), а також проведення соціально-психологічних тренінгів.

Бібліографія

1. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы). – М.: Дело, 1994. – 216 с.
2. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
3. Федорчук В.М. Развитие коммуникативной компетентности преподавателя. Социально-психологический тренинг: Навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004.- 240 с.
4. Хоменко З.І. Вплив учителя на емоційний стан учнів. – К.: Редакції загальнопед. газет, 2012. – 128 с.

ПЕДАГОГІЧНА КОМАНДА ТА ЯКІСТЬ РОБОТИ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Однією з важливих ознак інноваційного управлінського мислення є стійка орієнтація на формування командного управління. Зміни в суспільстві торкнулись і всіх соціальних інститутів, зокрема закладів освіти. Саме тому зазначена тенденція цілком стосується і цієї сфери суспільного життя. Зміни в закладах освіти відбуваються більш успішно, якщо вони реалізуються командою однодумців.

В англійській мові слово «team» однозначно позначає команду як групу людей (рідко більше шести осіб), з різною підготовкою, залучених з різних сфер і таких, що працюють разом для вирішення специфічних завдань. Разом з поняттям «команда» ми вживаємо термін «педагогічна команда», маючи на увазі спільноту педагогів-однодумців, які працюють у будь-якому освітньому закладі, чия командна взаємодія розвивається за законами командного управління та має характерні для команди ознаки. «Команда» часто ототожнюється з поняттям «колектив». Так, колективом, у розумінні В. Сухомлинського, є мала група, цілі якої збігаються із суспільними цілями.

Педагогічна команда визначається високим рівнем корпоративної культури, що визначається організованістю, раціональністю, умінням цінувати і розвивати потенціал кожної особистості. Ефективна команда є колективом людей, здатних до співпраці та взаємопідтримки. В.Сухомлинський стверджував, що для успішного функціонування школи краще мати групу згуртованих і середніх педагогів, що йдуть до однієї мети, ніж групу чудових педагогів, але з різнобіжними цілями [2]. Психологічна атмосфера в колективі – це наступний параметр ознак команди. В. Сухомлинський писав про створений і вихований ним педагогічний колектив Павлишської школи: «Наш педагогічний колектив – творча співдружність однодумців, кожний робить свій індивідуальний внесок у колективну творчість, кожний, збагачуючись духовно завдяки творчості колективу, одночасно духовно збагачує своїх товаришів [2, с.90]». Отже, найважливішими ознаками свого колективу, який, безумовно, був командою, вчений визначає позитивний, сприятливий соціально-психологічний клімат, єдність позитивних спрямувань колег.

Розвиток колективу відбувається поетапно.

Перша – стадія *орієнтації*. Цей процес передбачає розробку програми і встановлення основних правил поведінки в команді. Існує потреба в орієнтації членів групи на пошук відповідей на запитання: «Що? Чому? Хто? Як?».

Другу стадію – *«розчарування»* - інколи називають «штормом». Вона настає тоді, коли члени команди починають отримувати відповіді на поставлені запитання, і ці відповіді не всіх задовольняють. Означена стадія часто характеризується конфліктами або небажанням продовжувати спільну роботу, зневірою у власних можливостях досягнення мети.

Третя стадія – *інтеграція* – є початком найбільш продуктивної роботи щодо стосунків усередині команди: початкові конфлікти вже розв'язані, на цій стадії команда досягає ідентичності, що відрізняє її від інших груп. Їй притаманні також почуття єдності та згуртованість членів команди. У діяльності можна спостерігати широкий обмін ідеями, інформацією, спільний аналіз думок і колективні рішення щодо конкретних дій.

Від третьої стадії група природно та з найменшими зусиллями перейде до четвертої – *ефективного функціонування*. На цій стадії існує довіра всіх членів команди один до одного, що дозволяє максимально використовувати окремих працівників, пари і малі групи, що працюють на досягнення загального результату. Команда демонструє високу ефективність у розв'язанні проблем, а отже, здатна відповідати на будь-яку потребу у змінах обставин [4].

Дуже важливим є розуміння керівником процесу розвитку групи в команду і створення умов для послідовного переходу від стадії до стадії. Так, на першому етапі керівник домінує у визначенні стратегічних та тактичних цілей і завдань, під час проведення зборів колективу організовує колективне обговорення, намагаючись роз'яснити кожному члену колективу його завдання, забезпечуючи формування колегіальності прийняття спільних рішень.

На другому етапі керівник, виявляючи конфліктологічну грамотність та гнучкість, відкритість, здібність адаптуватися до змінних умов, враховуючи, що колектив ще не може самостійно працювати над завданням, найбільшу увагу має приділити саме організації робочого процесу.

Третій етап характеризується особливою увагою до формування взаєморозуміння між членами команди, створення позитивного командного мікроклімату, що дає відчуття командної єдності. На цьому етапі учасники вже самостійно можуть взяти на себе відповідальність за виконання своїх обов'язків, отже, зникає необхідність у жорсткому контролі та покрокових рекомендаціях, які вже можуть заважати визначати власну позицію у спільній справі. Для активного включення співробітників у спільну роботу керівнику необхідна комунікабельність, почуття гумору, уміння організувати зворотній зв'язок.

Зі вступом команди в останню стадію свого розвитку участь керівника в побудові взаємовідносин у педагогічному колективі істотно зменшується, водночас необхідне розумне делегування повноважень та стимулювання досягнень команди.

Вагомою соціально-психологічною функцією керівника на всіх етапах розвитку команди є уміння регулювати процеси поведінки співробітників. В основі функціонування механізмів соціально-психологічної регуляції організаційних процесів лежать три провідних принципів (В. Казміренко): 1. Принцип нададитивної природи соціально-психологічної регуляції. Особистість, яка задіяна у стосунках, підкоряється законам цих стосунків, свідомо слідує вимогам норм і правил, які регулюють її поведінку; 2. Принцип енерго - інформаційного співвідношення, який відтворює той ступінь

організованості, що дозволяє оптимізувати процеси досягнення цілі. 3. Принцип динамічності соціальних настанов та мотивів членів команди.

Важлива ознака педагогічної команди – раціональний розподіл ролей, що підвищує рівень мобільності педагогічної команди, а також ступінь її адаптивності до незвичайних ситуацій. Розподіл ролей дає кожному з членів педагогічної команди відчуття своєї значущості, що вкрай важливо, так як команда – це співтовариство «рівних» [3, с.43].

Вирішального значення набуває у формуванні педагогічної команди обраний керівником і заданий у колективі стиль управління – авторитарний, ліберальний чи демократичний. Погоджуюся, що створення педагогічної команди є можливим лише за умови наявності демократичного стилю управління як довірливого та рівноправного характеру взаємодії керівника і підлеглих. Умовою формування педагогічної команди є забезпечення партисипативного характеру управління (співуправління) під час прийняття стратегічних рішень управління, коли усі суб'єкти процесу стають суб'єктами управління [3]. Співвідношення партисипативного та командного управління має методологічне значення для забезпечення якості роботи сучасного навчального закладу. Ініціативність, активність, творча самореалізація усіх суб'єктів діяльності перетворює адміністративне управління в демократичне співуправління, надає йому суспільно-державного характеру, формує особистісну відповідальність і зацікавленість кожного члена колективу, а не лише керівного складу. Педагоги при цьому діють ефективно та високопрофесійно, вони підтримують і поважають один одного, не ігноруючи при цьому керівника; у колективі наявна неформальна й відкрита атмосфера співробітництва, що виявляється в командному керуванні, панує налагоджена ефективна взаємодія між членами команди.

Головними принципами державно-громадської моделі управління школою мають бути гуманізація, професіоналізм, науковість, адаптованість, цілеспрямованість, відкритість, толерантність тощо.

Ураховуючи загальні тенденції модернізації освіти, однією із суттєвих складових проведення цих реформ у нашому навчальному закладі вважаю формування соціального партнерства учасників навчально-виховного процесу – вчителів, учнів, їхніх батьків. За сучасних умов неможливо обійтися без підтримки батьківської громадськості, шефів, тому роль батьківського комітету, піклувальної ради є ключовою у державному управлінні школою.

Основні функції керівника полягають у тому, щоб навчити працівника планувати діяльність; здійснювати критичний самоаналіз та самооцінку; документувати результати діяльності.

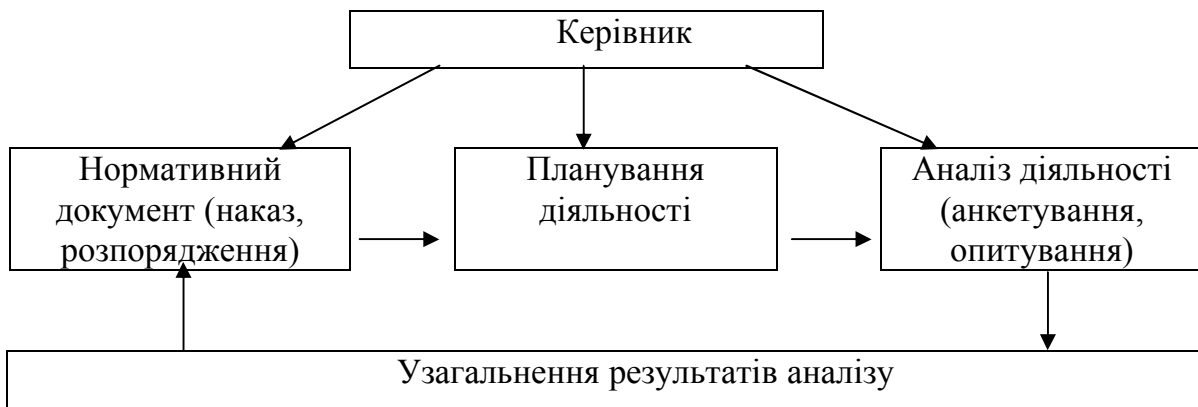

Рис. Модель документаційно – інтегративної технології

Для забезпечення контролю за якістю знань учнів доцільного використовувати адаптовані технології управління як дослідження. Їх метою є розвиток навичок дослідницької роботи, утвердження активної творчої індивідуальності вчителя. Роль керівника у процесі застосування дослідницьких методів контролю полягає у: а) спрямуванні вчителя на осмислення проблеми: діяльність – проблема; б) створення умов для пошукової творчої діяльності – пропозиція методів; в) організація самостійної пошукової діяльності – підбір та адаптування методів до конкретних дій.

Безперечно, необхідним на сьогоденному етапі є створення і використання електронних баз даних кадрового складу, що дасть можливість чітко систематизувати інформацію щодо атестації педагогічних працівників, проходження ними курсової перепідготовки, ведення обліку робочого часу та оплати праці.

Особливість ролі, яку виконує керівник, полягає у безпосередньому впливі на підлеглих, котрий полягає у дієвості виховання підлеглих особистим прикладом, вчинками і своєю поведінкою, регулярним спілкуванням, попередженням емоційного вигорання. Позитивний імідж управління постає важливим чинником більш досконалого функціонування школи.

Бібліографія

1. Гертер Г. Работа в команде. Практические рекомендации для успеха в группе / Г. Гертер, К. Оттл; пер. с нем. – Х.: Изд-во Гуманит. Центр, 2006. – 192 с.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т. Команда на рынке: стратегия и методы (руководство для эффективных команд) / Т. Зинкевич-Евстигнеева, Д. Фролов. – СПб.: Речь, 2003. – 144 с.
3. Петровский А.В. Личность в психологии: парадигма субъективности / А.В.Петровский. – Ростов-н /Д.: Феникс, 1996. – 512 с.
4. Пометун О. Організація командної діяльності в педагогічному колективі / О. Пометун, Л. Середняк, І. Сущенко, О. Янушкевич // Директор школи. – 2005.- № 6-7. – С. 59-73.

5. Сухомлинський В.А. Методика виховання колективу / В.А. Сухомлинський. – М.: Просвещение, 1981. – 192 с.

6. Черемісін В.В. Державно-громадське управління сучасним закладом освіти - запорука прогресивних змін в освіті / Управління освітою. - № 19-21, 2012 р.- С.42-44.

Вікторія Ракітіна

ВИКОРИСТАННЯ ШКАЛИ ЕМОЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ У РОБОТІ ПСИХОЛОГА І ПЕДАГОГА

Перехідний вік - час нестабільності. Початок його зазначено змінами: відбуваються гормональні та фізичні перебудови, завершується статеві ідентифікація, змінюється характер відносин з однолітками та батьками. Дорослі стикаються з проблемами прогулів, залежностей, спроб суїциду, не розуміючи, що нерідко в основі подібних порушень лежать емоції. Вплив перебудови організму дійсно впливає на емоційну регуляцію, так як помічено, що консультування, яке проводиться у випадках емоційних порушень, конфліктних ситуацій, поведінкових труднощів підлітків та тих, хто з ними взаємодіє, має внутрішню структуру шкали емоційного усвідомлення. Проблема очевидна - нездатність впоратися з емоціями продуктивно, хоча вміння конструктивно поводитися зі своїми і емоціями інших людей - основа ефективних комунікацій.

Шкала емоційної грамотності, розроблена Клодом Стайнером, дозволяє відчувати, усвідомити, проговорити, диференціювати, виявити причини виникнення саме даних емоцій, а потім їх прийняти і осмислити.

Таблиця 1

Інтерактивність

Рівень емпатії

Причинність

Диференціація

Лінгвістична лінія

Рівень хаотичних переживань

Фізичні відчуття

Заціпеніння

Піднімаючи питання про ефективні комунікації, хотілося позначити існуючу проблему в освітньому середовищі, де вчителі при взаємодії з учнями різного віку відчувають значні труднощі. Важливо зупинитися на тому, що прояви емоцій залежить від фізіологічних особливостей, наприклад, від темпераменту. Також слід пам'ятати, що вплив мають розумові задатки людини і культуральні особливості сім'ї. Найчастіше цих простих психологічних знань не вистачає педагогу, щоб уникнути цілого ряду конфліктів.

Шкала Клода Стайнера «працює» і допомагає вирішити труднощі у взаємодії за умови дотримання трьох принципів емоційної грамотності: 1. Рівність партнерів взаємодії; 2. Чесність - прозорість комунікацій; 3. Кооперація.

Ці три принципи являють собою контракт на співпрацю, який спочатку виключає із середовища взаємодії брехню з одного і іншого боку, використання «силових» (маніпулятивних) прийомів, “вирятовування” або інших ролей, які ігнорують здібності і можливості партнерів.

Якщо вчитель або будь-який інший партнер використовує владу, зловживаючи своїм становищем, приховує, а, може, і спотворює інформацію - принципи порушуються, рух по шкалі буде неможливий. Те ж саме стосується і учня.

Нульовий рівень шкали емоційного реагування - це заціпеніння.

У цьому стані людина не здатна переживати нічого, що він (вона) міг би позначити як почуття, навіть під впливом сильних емоцій. Коли запитують, як він чи вона себе почуває, людина на цій стадії емоційної неграмотності обов'язково буде збита з пантелику або скаже, що відчуває тільки холод або заціпеніння. Емоції буквально заморожені, і їх неможливо усвідомлювати. Активно домагатися взаєморозуміння на цій стадії вчителю чи комусь іншому практично дуже складно. Емоції не розпізнаються. Буває, вчитель сприймає подібну поведінку як зухвалість чи виклик. Але вчительський гнів і роздратування тільки зміцнюють неусвідомлення емоцій. Можливо, підліток, використовуючи алкоголь або наркотики, дозволить пізніше головній домінуючій емоції прорватися назовні, але потім знову настає «анестезія». Ефективним у даному випадку буде зосередити увагу вчителя на розумінні суті подібного стану - неможливості дитини реагувати на сильні подразники, а фокус дитини направити на відчуття в своєму тілі, таким чином, непомітно переходячи на наступний рівень шкали.

Усвідомлення наявності в тілі фізичних відчуттів - більш прогресивна стадія, ніж заціпеніння. Фізичні відчуття - перший рівень емоційного усвідомлення. Емоції переживаються як фізичні відчуття, які супроводжують їх. Людина відчуває посилення серцебиття, але не усвідомлює, що причиною є пережита емоція; відчуває тиск у грудях, але не ідентифікує це як депресію; відчуває печію, тяжкість у шлунку - одним словом, соматичні прояви. На даному етапі для психолога, що консультиує, наприклад, підлітка, потрібна інформація про стан його фізичного здоров'я для того, щоб відокремити відчуття, викликані емоціями, від відчуттів, викликаних захворюванням або фізіологічною перебудовою організму. Має значення детально зібраний анамнез, консультивання у медичних фахівців. Особливо диференціація актуальна для підліткового періоду. Іноді інформація про те, що причиною сигналів в тілі можуть бути переживання, подібна відкриттю і для зрілої людини. І тоді, звертаючи увагу на тілесні сигнали, він зауважує, що їх декілька, отже, і емоцій, пережитих в даний момент, може бути кілька.

Наступний рівень - хаотичні переживання. Стимулів для переживання емоцій занадто багато, вони наче бомбардують людину один за іншим, але людина не встигає відстежувати їх потік, їх причинність, відчуває тільки підвищення внутрішньої енергії, наприклад, у вигляді збудження. Згадайте і свій робочий день, скільки стимулів для прояву емоцій ви отримуєте, і, звичайно, не всі з них відстежуються свідомістю. Уявіть собі діалог вчителя і підлітка, коли обидва знаходяться на рівні хаотичних переживань. Часто ми бачимо вже результат такого спілкування. Зрив, іноді стрес, а партнери так і не розуміють, що сталося. Стимулів було багато, і вони були непомітними для свідомості.

Далі йде рівень вербалізації, або лінгвістична лінія. Це момент обговорення або проговорювання емоцій, інформаційного обміну підлітка з дорослим або іншим партнером, який здатний слухати і розуміти. Під час промовляння учень усвідомлює, що певний стимул породжує в ньому певну реакцію, відокремлює один стимул від іншого, диференціює одну реакцію від іншої. Так він рухається до стадії диференціації.

Дуже важливо, щоб підліток мав можливість проговорювати свої емоції, так як в цей момент відбувається їх аналіз. Відбувається також часткове їх відреагування. Під час словесного промовляння він може відокремлювати одну емоцію від іншої. Підліток стає більш емоційно грамотним стосовно процесів, які з ним відбуваються, пов'язує стимули зі своїми реакціями. Сумно, якщо єдиною людиною, здатною вислухати і обговорити емоції, виявляється лише психолог. Вчителю необхідно дати інформацію, що обговорювання емоцій - надзвичайно важливий процес для подальшого взаєморозуміння, навіть якщо деколи це виглядає як конфлікт. Більш того, проговорювання - це контакт, це довіра до дорослого, який допомагає розплутувати клубок емоцій. Під час консультації психолог просуває бесіду до стадії вербалізації, потім стадії диференціації, прогресуючи за шкалою. Досить багато підлітків готові стартувати з цього щабля, а, значить, знаходяться на досить високому рівні емоційної грамотності.

Після того, як вдалося диференціювати емоцію, можна говорити про причинність - наступний щабель шкали. По мірі того, як ми починаємо розуміти витoki наших почуттів, ми також починаємо розуміти причини. Ми усвідомлюємо, якими є наші способи реагувати, який вплив на нас мають вчинки інших людей. Це чергові відкриття для дитини в світі стосунків. Вона здатна досліджувати і розуміти, чому відчуває те чи це, усвідомлювати причину. Це наступний етап роботи психолога - просунути «консультованого» до розуміння, що на певні стимули він реагує специфічно.

Наступний щабель - емпатія. Емпатія часто є інтуїтивним процесом. Потрібно відзначити, що вже у віці двох років дитина здатна до емпатії. Консультуючи вчителів, часто доводиться стикатися з тим, що стадія емпатії для них утруднена, вони не можуть співчувати підлітку, який своєю поведінкою збурює масу неприємних переживань. І тоді один зі способів - поспівчувати вчителю, дати зрозуміти йому, що його професія, дійсно, важка,

що робота з підлітками вимагає особливого підходу, що вирішити всі проблеми неможливо.

Вершина цієї шкали - ефективна конструктивна взаємодія учня і вчителя, вчителя і вчителя та будь-якої іншої пари. Цей рівень можна назвати інтерактивністю. Перебуваючи на цьому рівні педагог і учень - два партнери, об'єднані однією метою, можуть мати спільну творчу діяльність. Вони співпрацюють, і це співробітництво виливається в плідні результати спільної праці. Це найвищий рівень емоційної грамотності.

Психолог на початку консультування може використовувати шкалу як діагностичний інструмент, визначаючи стартову стадію, на якій знаходиться клієнт. Знання про шкалу емоційного усвідомлення - не тільки інструмент для вирішення проблем в рамках консультування, вчителі можуть самі визначати рівень емоційної грамотності, наприклад, партнера по конфлікту, визначаючи подальші кроки на шляху до спілкування. Аналізуючи свою поведінку за допомогою шкали, батьки приходять до розуміння, чому довіра і контакт втрачені між ними та дитиною, розуміють, який наступний крок буде продуктивним. Дуже важливо, щоб дорослий не тільки міг визначити, на якому рівні знаходиться підліток, але і вмів сам просунути по шкалі самоусвідомлення.

У роботі з контингентом консультованих - педагогами, батьками, (на жаль, рідше) з учнями - психолог починає з діагностики та визначення проблеми. Це визначення стартової точки клієнта, рівня емоційної шкали, на якому він знаходиться. Діагностика дозволяє визначити мету кожного кроку роботи і скласти контракт. Якщо консультований говорить про стан, описує його, то, швидше за все, він знаходиться в точці вербалізації або лінгвістичної лінії. Наприклад, він може ставити за мету досягнути співпраці з важкою дитиною, але без ступеня усвідомлення та емпатії це може бути неможливим. Використовуючи шкалу, психолог може допомогти педагогу або батьку уточнити контракт і зробити його більш реальним. Я не хотіла б ігнорувати індивідуальні можливості консультованого рухатися зі своєю швидкістю. Одна людина рухається швидко, іншому потрібна серія зустрічей. Також можливість просування залежить від глибини проблеми. Завданням психолога є зіставити всі фактори і разом з відвідувачем скласти реальний контракт, тим самим запрошуючи його у дорослий его-стан. Також клієнти з достатнім рівнем емоційного усвідомлення можуть просуватися дуже швидко - наче пропустивши стадію. Якщо клієнт добре озвучує емоцію, то наступна точка, до якої можна рухатися – це диференціація емоцій. Під час розповіді людина говорить про стан, який є результатом суми переживань, тому формулювання запитань психолога може бути спрямованою саме на розмежування переживань. Наприклад, питання лінгвістичної лінії: «Перерахуйте переживання, які були у вас протягом дня, по-порядку»; «Як Ви думаєте, які складові входять до Вашого стану?»; «Якщо б Ви змогли відокремити одне переживання від іншого, які б переживання Ви назвали»? Ці питання спрямовують консультованого до наступної точки - диференціації переживань.

Одним з наступних питань для посилення диференціації можуть бути питання: «Чи всі переживання мають відношення до Вашого конфлікту?» І так далі. Можна скласти можливий набір запитань для руху з будь-якої точки до наступної. Корисним є досвід надання можливості самому консультованому - дорослому або дитині - спробувати зробити діагностику свого місця розташування по шкалі. В цьому є дві переваги: перша - мисленнева діяльність стимулює его-стан дорослого, частина емоційного збудження при цьому нейтралізується. Потрібно бути обережним стосовно перезбуджених клієнтів, наприклад, обуреного педагога, можливо, йому якраз стадія вербалізації допоможе здійснити відреагування. Наступна перевага: визначаючи місце розташування на шкалі, консультований матиме можливість зафіксувати результативність консультації, якщо психолог в кінці зустрічі задасть запитання: «А в якій точці шкали ви зараз перебуваєте?»

Рух за шкалою емоційної грамотності - це сходження до вершини, де досягаються взаєморозуміння і конструктивна взаємодія дорослого і дитини. А біля підніжжя гори три принципи: рівність по відношенню до партнера спілкування, чесність і кооперація. Буває, своє спілкування вчитель або батько починають з використання ролі драматичного трикутника, наприклад, ролі переслідувача - це позиція тиску віком, становищем, що унеможлиблює конструктивну взаємодію.

Бібліографія

1. Берн Е. Транзактний аналіз у психотерапії / Пер. з англ. - М.: Академічний Проект, 2001. – 320 с.
2. Гамзина Е. Вирішення комунікативних проблем в освітньому середовищі / Технології комунікації в транзактному аналізі // За ред. О.А.Голубкової. -СПб., видавництво «ОМ-Пресс», 2006. - 100 с.
3. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2006. – 112 с.
4. Стайнер К. Тренінг емоційної грамотності. Застосування транзактного аналізу до вивчення емоцій / Технології комунікації в транзактному аналізі // За ред. О.А.Голубкової. - СПб., видавництво «ОМ-Пресс», 2006. - 100 с.

Ольга Сіренко

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТІ

Соціальні, економічні, політичні перетворення в сучасному суспільстві, що зумовлені інтеграцією країни в європейське та світове товариство, визначають нові пріоритети у вихованні. Закон України “Про освіту” акцентує увагу на важливості різнобічного розвитку особистості,

формування її базових моральних якостей. Сьогодні, як ніколи раніше, соціально затребувана особистість із широким світоглядом і високою культурою, здатна до гармонійних стосунків із людьми, реалізації свого природного потенціалу. Особливої актуальності набуває формування емоційної грамотності учнів.

Під емоційною грамотністю ми розуміємо сукупність знань, відчуттів емоцій, ідей, які дозволяють дитині розуміти, сприймати власні емоції і емоції тих, хто оточує їх, з тим, щоб використати отримані знання для реалізації своїх цілей. Не можна жадати від дитини не переживати, коли вона переживає, але можна допомогти їй справлятися зі своїми станами, а за необхідності й керувати ними.

Якими саме кроками керується практичний психолог нашої школи щодо розвитку емоційної грамотності учнів?

Перший крок полягає у тому, щоб навчити дитину пізнавати свій внутрішній світ, розпізнавати свої почуття та вміти називати їх, будуючи свій власний «словник емоцій». Поступово дитина оволодіватиме навичками розрізняти, коли, за яких умов — думки, а коли — почуття спонукають її до тих чи інших дій і вчинків, а також розуміти поліваріативність своєї поведінки за наявності альтернативних її можливостей. Пізнання свого внутрішнього світу, наповненого різноманітними за знаком (позитивних чи негативних) та інтенсивністю (від слабких до яскраво виражених) емоціями, також можливе через відкриття своїх сильних чи слабких сторін, через бачення себе самого в позитивному, але реалістичному ракурсі [3; с.10].

Другий крок - у організації емоцій та в усвідомленні того, яка саме реальність лежить за емоціями, та оволодінні конкретними прийомами та способами подолання чи послаблення тривоги, гніву, печалі тощо. Врешті виникають сприятливі умови для того, щоб брати на себе відповідальність за свої рішення, дії та вчинки, що є свідченням особистісного зростання загалом. Центральною ланкою в розвитку емоційної компетентності є емпатія, тобто розуміння почуттів інших людей і врахування їх при побудові своєї поведінки. В центрі уваги опиняються саме стосунки між людьми, для побудови і підтримки яких необхідно вміти слухати і ставити питання, розрізняти свої особисті судження і вчинки з-поміж загальної реакції інших людей, бути впевненим у собі, а не пасивним чи агресивним, вчитися мистецтва співжиття, кооперації, розв'язання конфліктів та пошуку компромісів.

З метою розвитку емоційної сфери спеціалістам психологічної служби необхідно передбачити гармонійне виховання різних почуттів і емоцій, а також формувати в дитини необхідні навички в керуванні своїми почуттями й емоціями (йдеться про гнів, занепокоєння, страх, провина, сором, співчуття, жалість, емпатія, гордість, шляхетність, любов та інші); навчити дитину розуміти свої емоційні стани і причини, що їх породжують. З емоційним благополуччям дитини пов'язана її оцінка самої себе, своїх здібностей, моральних та інших якостей.

Емоції та почуття впливають не тільки на характер протікання психічних пізнавальних процесів, а й часто визначають поведінку дитини, її ставлення до навколишньої дійсності та до самої себе. Ось чому В.Сухомлинський разом зі своїми колегами з перших днів виховання вчив дітей бачити, сприймати, відчувати, розуміти красу навколишнього світу – природи та суспільних відносин і зазначав, що без емоційного ставлення до оточуючого, самого себе, без інтересу, подиву, задоволення, радості, захоплення та інших позитивних переживань неможливо досягти гармонійного розвитку дитини. Великий педагог не тільки розкрив роль і значення емоцій і почуттів у житті та діяльності дитини, а й визначив основні шляхи та засоби їх розвитку.

Разом з тим, спеціальні дослідження та наші спостереження показують, що на сьогодні як дорослі, так і діти рідко використовують у повсякденному житті «мову емоцій». Бідність і недиференційованість емоційного словника батьків і педагогів призводить до формування особливого типу свідомості та мислення дитини, в якому дуже вузько представлено внутрішній світ, що негативно впливає на розвиток особистості взагалі.

Розроблена нами корекційна програма для учнів 9-11 класів «Коробка емоцій – шлях до пізнання себе та оточуючих», що має на меті забезпечити розвиток уміння розпізнавати емоційні стани, розуміти та виявляти почуття, співчувати та співдіяти, поважати себе та інших, повинна стати, на нашу думку, необхідним елементом у комплексній виховній роботі, а також основою реабілітаційних підходів до тих дітей і підлітків, які потребують психологічної допомоги та підтримки.

Бібліографія

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. – К., 1997.
2. Ліщинська О.А. Основи індивідуального психологічного консультування для початківців. Навч. Посібник. – К.: КСУ, 2004. – 85с. – С. 8.
3. Пальм Г.А. Гуманітарна парадигма у психології та проблеми підготовки практичних психологів // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Педагогіка і психологія. – Вип.6. – Д., 2000. – С.7-12.

Світлана Стригун

РОЗВИВАЄМО ДІТЕЙ І НЕ ТІЛЬКИ

У дошкільному віці важливо пам'ятати про те, що дитина - це Всесвіт, який розвивається і росте за певними законами.

В нашому дитячому садочку створені всі умови для повноцінного і гармонійного розвитку малюків. Працюючи за новою базовою програмою, ми охоплюємо всі сфери життєдіяльності дітей. Ця програма спрямовує педагогів на здійснення інноваційного підходу до розв'язання проблем змісту дошкільної

освіти. Педагогічний колектив працює над такими завданнями громадянського, фізичного, трудового та родинно – сімейного виховання.

У своїй роботі з батьками вихованців я користуюся новітньою технологією Любові Лохвицької та Тетяни Андрущенко «До здоров'я дітей - через освіту дорослих», що дає змогу створити дитині близьку для неї атмосферу в груповому просторі. Для цього у кожній групі діють «Скриньки довіри», де батьки можуть анонімно висловити свої побажання; проводяться тренінги, семінари – практикуми, індивідуальні консультації, конференції з обміну досвідом.

Особливу увагу приділяємо тренінгу, який допомагає навчити батьків правильно організовувати спілкування і спільну діяльність з дитиною - це цікавий процес пізнання себе та інших, спілкування у довірливій атмосфері; ефективна форма засвоєння знань; спосіб формування вмінь та навичок; форма збагачення і поглиблення власної життєвої практики.

Для вибору теми тренінгу ми проводимо анкетування і визначаємо, що більше хвилює батьків, якої допомоги вони потребують.

Для роботи з дитячими переживаннями, страхами зараз успішно застосовується казкотерапія. У казках відображаються всі аспекти людського життя, проектується моделі стосунків, визначаються цінності та ідеали, що сприяють формуванню духовно здорової, компетентної особистості, а обов'язковий «щасливий кінець» стає основним засобом цього виду супер – терапії, що допомагає дітям позбутись страхів та комплексів.

Така казка відрізняється від звичайних тим, що її персонажі переживають ті ж емоції, змагаються з тими ж страхами, комплексами, що й малюк. Дитина порівнює себе з персонажами, аналізує їхню поведінку та вчиться долати труднощі різного характеру у реальному житті. Така казка створює особливий зв'язок між дитиною і дорослим, що ґрунтується на довірі та впевненості. Отже, щоб створити казку, потрібно дотримуватись таких принципів: обрати героя близького дитині за статтю, віком, характером; описати героя так, щоб дитина знайшла схожість зі своїм життям; створити для героя проблемну ситуацію, подібну до життєвої ситуації дитини; показати пошук, вирішення героєм проблемної ситуації у різних варіантах, чи навіть можна ввести додаткового персонажа – мудрого порадидаря; обов'язково потрібно зробити висновок і залучити до нього дитину, щоб вона сама обрала правильне рішення.

Іноді батьки не контролюють дитину у вільний час, залишають її наодинці з телевізором, де часто показують «недитячі» телепередачі, навіть казки та мультики бувають не по-дитячому злими. Для відреагування деструктивних дитячих емоцій, якими їх може «нагородити» такий засіб масової інформації, та для розвитку приязного, дружнього ставлення до інших також будуть доречними придумування різних казкових історій. Ось приклад однієї такої казочки: «Як злий пінгвін Пікі став добрим. В одній далекій – далекій засніженій країні, покритій кригою, жила велика родина пінгвінів. Їх не лякало те, що весь час вони бачили тільки сніг. Навпаки, їм було дуже весело спускатися з льодових гірок і пірнати прямо у воду. Адже пінгвіни люблять

холод, вони одягнені у затишні теплі кожушки, а плавають пінгвіни краще, ніж ходять по суші. Але одного разу до їхньої родини пристало одне самотне пінгвіненя. Воно було налякане і всього боялося, і лишень хтось наближався до заброди, як воно відразу ж починало відбиватися плавниками чи навіть кусатися. Тож і обходили всі злюку Пікі іншою дорогою. Якось сиділо пінгвіненя на самоті і тихцем, щоби ніхто не побачив, витирало слізки. Всі, звичайно, відійшли від розбишаки Пікі подалі, і лише смілива сестричка Вікі тихенько підійшла до нього і сказала: - Що з тобою сталося? Не плач. Давай товаришувати. – Пікі спочатку хотів було її вкусити, а потім зовсім розгубився, побачивши добрі очі і лагідну посмішку сестрички. Він насупив брови і промовив: - А тобі що з цього? Іди геть! - Але дівчинка навіть не подумала залишити забіяку. Вона продовжувала посміхатися, а потім запропонувала впертюху разом покататися з льодової гірки. І Пікі... погодився! Вони бавилися, сміялися, і поступово інші маленькі пінгвіни утворили навколо малят веселу юрбу. Вікі познайомила Пікі зі своїми друзями, адже разом завжди цікавіше. Тепер пінгвінчик ніколи не почувався самотнім. А свої звички забіяки і зовсім полишив». До казки можна задати такі запитання: як називається казка? чому вона так називається? як ви думаєте, чому Пікі був злим? а чи добре бути злим? хто допоміг пінгвінчику стати приязним? чому Пікі змінився?

Ліна Терещенко

СКЛАДОВІ УСПІШНОЇ, ГАРНОЇ ШКОЛИ

Краща школа в районі, області, в місті, передова школа, успішна...

Так називають школу, в якій діти отримують хороші знання завдяки старанності та професійній майстерності педагогів, де створені належні умови для здобуття цих знань, а це і належна навчально-матеріальна база навчальних кабінетів, школи в цілому, і побутові умови (відповідний світловий, тепловий і повітряний режим, якісне харчування учнів, наявність гарячої і холодної води і ін.), і світлі, затишні класні кімнати, і впорядкована, квітуча шкільна територія, гарний зовнішній і внутрішній вигляд шкільного приміщення.

В такій школі добре працюється, до такої школи горнуться діти і їхні батьки.

Немає директора, який би не мріяв створити таку школу, немає педагога, який би не мріяв працювати в такій школі. Але не може бути так, щоб стараннями дирекції, педколективу раз і назавжди створилась така школа. Вона створюється роками і роками, і десятиліттями має підтримувати свій імідж, дбати про те, щоб із року в рік вона багатшала матеріально, духовно, щоб зростав освітній рівень учнів, яких вона готує до життя.

Та є ще дві складові успішної, гарної школи, без яких вона не отримає титулу кращої школи в селі, місті, районі, області. Це створення в ній безпечного і толерантного простору.

Якими я бачу ці складові?

Чи це школа, чи виробництво, чи заклади охорони здоров'я, чи культури і мистецтва, - скрізь, де працюють люди, головним у всьому є людське життя. Тому першоосновою, на мою думку, скрізь і завжди має бути охорона життя і здоров'я дорослого і дитини. Тому і школа, і завод, фабрика, і всі інші ділянки діяльності людини мають починатись зі створення для них безпечного для життя і праці простору. Сьогодні йде мова про школу. І якою б успішною вона не була, як би вона не заворожувала всіх, хто до неї заходить, своєю ошатністю, естетичним оформленням, як би не дивувала своїми успіхами, в ній, у першу чергу, мають бути створені безпечні умови для роботи дорослих і для навчання дітей.

На результативність роботи школи значним чином впливають взаємовідносини в колективі дорослих і дітей та толерантне ставлення один до одного.

Звичайно, толерантність сама по собі не народжується. Вона виховується всім життям школи, правилами поведінки для учнів, Кодексом честі вихованця школи, взаємовідносинами між дорослими, їхньою поведінкою. Тут толерантний простір формується щоденно, щогодинно всією системою навчально-виховного процесу.

Засобами образотворчого мистецтва, поезії, музики формується толерантне ставлення людини до людини. У нас стали традиційними проведення тижнів культури і мистецтва національних меншин. Уже проведені тижні української, російської, білоруської, молдавської, єврейської, грецької, німецької, вірменської культури і мистецтва, у ході яких наші учні знайомляться зі звичаями, обрядами, традиціями, піснями, музикою, образотворчим мистецтвом, архітектурою різних народів. У нас навчаються і навчалися учні, батьки, дідусі-бабусі яких – росіяни, білоруси, молдавани, вірмени, німці, але ніколи не було випадку, щоб хтось з учнів підкреслив, дорікнув, що однокласник – не корінний українець. Толерантне ставлення стало складовою нашого інтернатівського життя.

Формуванню толерантності в учнівському колективі та колективі дорослих велику роль відіграють шкільні зустрічі з поетами, артистами, художниками, науковцями, знаними на всю Україну людьми. Ось лише пару тижнів тому була зустріч з кобзарем В.Нечепую, - я назвала цю зустріч уроком духовності. А зустріч учнів з викладачами Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, їх майстер-класи для учнів і вчителів! Чи незвичайна зустріч з Оленою Василівною Поліщук, кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри теорії та методики дошкільного виховання університету, яка стала уроком толерантності, краси спілкування між людьми.

Важливою є й індивідуальна робота педагога з учнями.

Так, до всіх першокласників ми прикріпили дорослих – «шкільних матусь», ми їх називаємо хрещеними мамами, до яких дитина може підійти у будь-яку хвилину, щоденно запитати поради, поплакатись чи поділитись радістю. У всіх учнів 2-6 класів є наставники – вихованці-старшокласники. Так

і живуть наші вихованці однією дружною великою сім'єю в 200 осіб. Наше давнє правило - ніхто не має права образити дитину - нині стало нормою шкільного життя. Ми також дозволяємо вихователю брати хоча б зрідка молодших дітей додому, в свою сім'ю. Є в нас вихователь Тетяна Шолох, усі в школі знають, що коли не чути на подвір'ї її учнів, значить, вони сьогодні або варять у садочку у Тетяни Миколаївни юшку з риби чи козацький куліш, або гуртом печуть піцу, або готують шашлики чи картоплю в мундирах. І роблять все це не як гості, а як члени сім'ї.

У школі проводимо конкурси «Танці з учителями». Яке ж це прекрасне дійство! Танцюють пари: учитель – учень. Тут і народні танці, і естрадні. В актовій залі немає жодної похмурої дитини, сяють очі в дітей і дорослих, лунають оплески та вигуки «Браво!», «Молодці!». На спортивні змагання між командою учнів і командою вчителів у спортзалі збирається вся школа. Ось де можна «відвести душу», відпочити, посміятись. А весною і восени у вихідні дні учителі з учнями йдуть у походи. Спілкування учителів з учнями в соціальних мережах Інтернету («Однокласники», «ВКонтакте») все більше і більше приживається в нашій школі.

Добро народжує добро – ця істина має стати основою у спілкуванні між людьми і в першу чергу в школі.

Що ж треба сказати тим, хто формує толерантну людину, створює толерантний простір у закладі освіти? Що треба сказати педагогу?

Він має шанувати учня за його працю, старанність, вихованість і бути в цьому для нього прикладом.

Педагог має ставитись до дитини, її промахів у навчанні з розумінням, умінням допомогти, підтримати, не дати розгубитись, зневіритись у своїх можливостях.

Вчитель не може виставляти учня на посміховисько, критикувати чи знецінювати його проблеми, принижувати гідність дитини,

Без співпраці з батьками, з сім'єю школяра не створиться справжній толерантний простір навіть у найкращій школі. Прикро, що часто педагоги не використовують цей ресурс.

Я змалювала лише окремі фрагменти з життя нашої школи-інтернату. Запитаєте, чи все вдається? Скажу відверто: маємо дуже багато хорошого, але маємо і проблем, які часто не залежать ні від директора, ні його заступників.

Тому й працюємо із року в рік над створенням належного безпечного і толерантного простору в школі, в якій навчаються діти з трьох областей України (Черкаської, Київської, Кіровоградської), діти, для яких інтернат має стати другою рідною домівкою. І якщо до школи їдуть і їдуть випускники різних років, значить, ми на вірному шляху.

КОЛИ ВИХОВАТЕЛІ ТА БАТЬКИ – ПАРТНЕРИ

Сім'я і дошкільний заклад – перші наставники маленької дитини. Вони закладають ті риси та моральні якості малюка, які і визначають в майбутньому моральне обличчя Людини, її цінносні пріорітети.

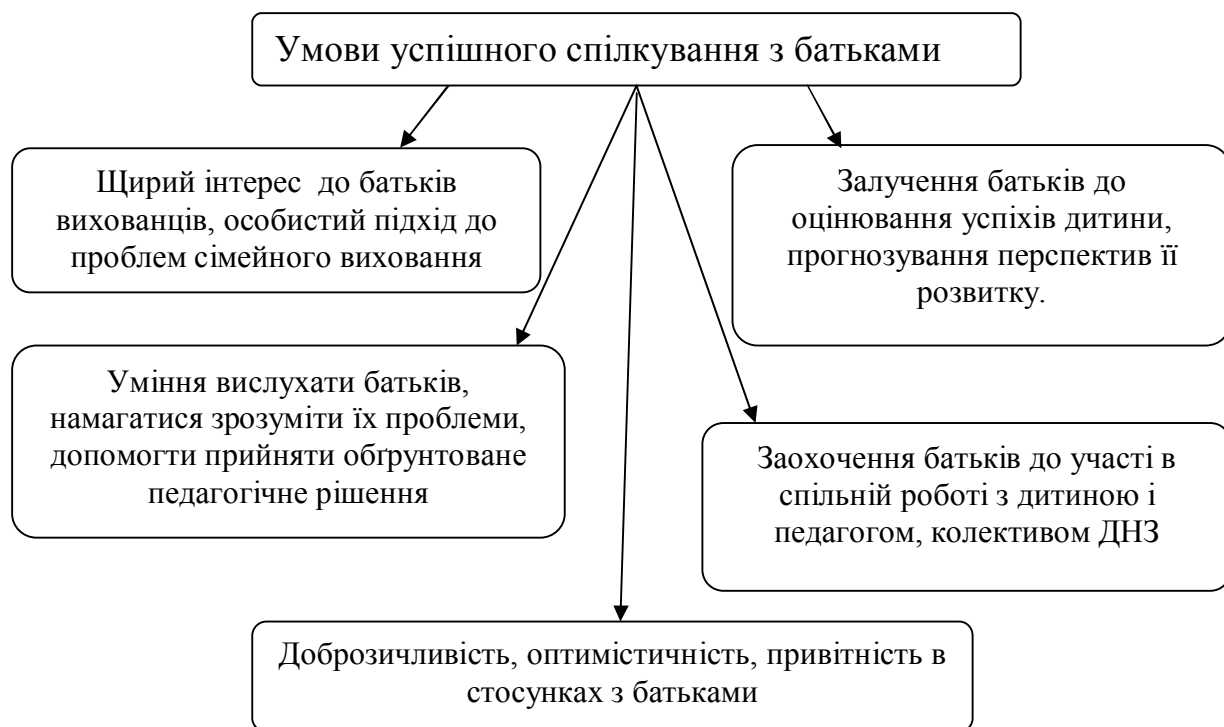
Закон «Про дошкільну освіту», Базова програма розвитку дитини «Я у світі» надають величезного значення ролі батьків у вихованні дітей, тісній взаємодії родини та дошкільного закладу, що є основними складовими найближчого для дошкільнят соціуму.

Робота з батьками завжди є непростю справою. Продовжує бути актуальним низький рівень педагогічної культури більшості батьків. Тому одним із важливих завдань нашого дошкільного навчального закладу є сприяння розвитку та зміцненню сучасних родин, формування психологічної, і, зокрема, емоційної та комунікативної грамотності батьків.

У батьків та педагогів нашого дитячого садка є спільна мета – виховати всебічно розвинену гармонійну особистість. Кінцевим результатом цієї спільної виховної діяльності родини та дитячого садка мають стати сформовані у дитини потреби у здоровому способі життя, всебічний розвиток та інтелігентність у спілкуванні з дорослими та однолітками.

Результативність спільної діяльності великою мірою залежить від взаємин, які складаються між педагогами і батьками. У нашому закладі вони будуються на партнерській взаємодії, розумінні необхідності цілеспрямованого впливу на дитину. У свою чергу, від компетентності, ерудиції, комунікабельності педагогів залежить ступінь довіри батьків.

Співпрацюючи з батьками, педагоги нашого колективу використовують різні форми роботи. Так, практикується організація та проведення батьківських зборів нетрадиційними методами, а саме: у вигляді діалогу, зустрічей за круглим столом; у формі обміну досвідом, презентації ідей родинного виховання; у вигляді групової дискусії, ігор, занять з використання елементів тренінгу; збори з переглядом відеозаписів; збори у форматі педагогічного калейдоскопу тощо.

Сім'я — найперший і найважливіший соціальний інститут, який відповідає за емоційну компетентність дошкільника, комунікативну грамотність і його нормальну адаптацію до життя поза його межами. Виникнення в дитини емоційних розладів і порушень соціальної поведінки великою мірою пов'язане з особливостями її сімейного виховання. Видатний фахівець з психології сім'ї Вірджинія Сатір сказала: «Якби ми могли лікувати сім'ю, то могли б лікувати й суспільство».

У своїй роботі ми спираємося на такі напрямки розвитку емоційної сфери дитини: розвиток уміння розпізнавати основні емоції; розпізнавання емоційного стану, настрою іншої людини; вираження власних емоцій так, щоб вони були зрозумілими та викликали очікувану реакцію; освоєння, розширення та збагачення репертуару форм вияву своїх почуттів, освоєння елементарних форм вербалізації власних переживань, опису свого настрою, стану, аналізу чинників, що їх викликають.

Перший крок - навчаємо дитину пізнавати свій внутрішній світ, розпізнавати свої почуття та вміти називати їх, будуючи свій власний "словник емоцій". Поступово допомагаємо дитині оволодівати навичками розрізняти спонуки до тих чи інших дій і вчинків, а також розуміти варіативність своєї поведінки.

Важливим компонентом педагогічної майстерності вважаємо формування комунікативних умінь, які передбачають встановлення педагогічно вмотивованих контактів, володіння культурою міжособового спілкування та розвиток позитивно забарвленої емоційної взаємодії.

Для реалізації комунікативних умінь передбачаємо виховну взаємодію як форму педагогічної, соціальної комунікації. Основними формами педагогічної співпраці є: 1. Встановлення контакту із сім'єю через візити та соціальний патронаж родини, індивідуальні консультації. 2. Проведення батьківських

зборів з метою обговорення актуальних проблем міжособистісних стосунків, культури спілкування, вирішення різноманітних педагогічних задач. 3. Методичні об'єднання, науково-практичні конференції. 4. Вечори читання творів класиків, філософів, педагогів для формування педагогічної культури батьків. 5. Створення «Школи батьківства», де педагоги проводять лекції, бесіди, ділові ігри, в процесі яких дають знання про вікові, індивідуальні та психологічні особливості дитини.

Бібліографія

1. Дошкільне виховання. - №5, №6. - 2006р.
2. Дошкільний навчальний заклад. - №4, №8.- 2010 р.
3. Мельничук І.В. Особливості емоційного розвитку дітей різного віку та статі // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського / Зб. наук .пр. - 2002.

Олена Уманська,
Наталія Калениченко

ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ ПАРТНЕРСТВА ТА ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЧЕРЕЗ ВИХОВНУ МОДЕЛЬ ШКОЛИ

Головною метою сучасної загальної освіти в Україні є виховання свідомого громадянина, формування життєво компетентної особистості, здатної до успіху в житті.

Упродовж кількох років педагогічний колектив Лисянської школи №2 працював над створенням інноваційної моделі виховної системи школи. Ми врахували невідповідність між складністю сучасного світу, його мінливістю та здатністю школяра орієнтуватися і діяти в ньому, реалізуючи себе.

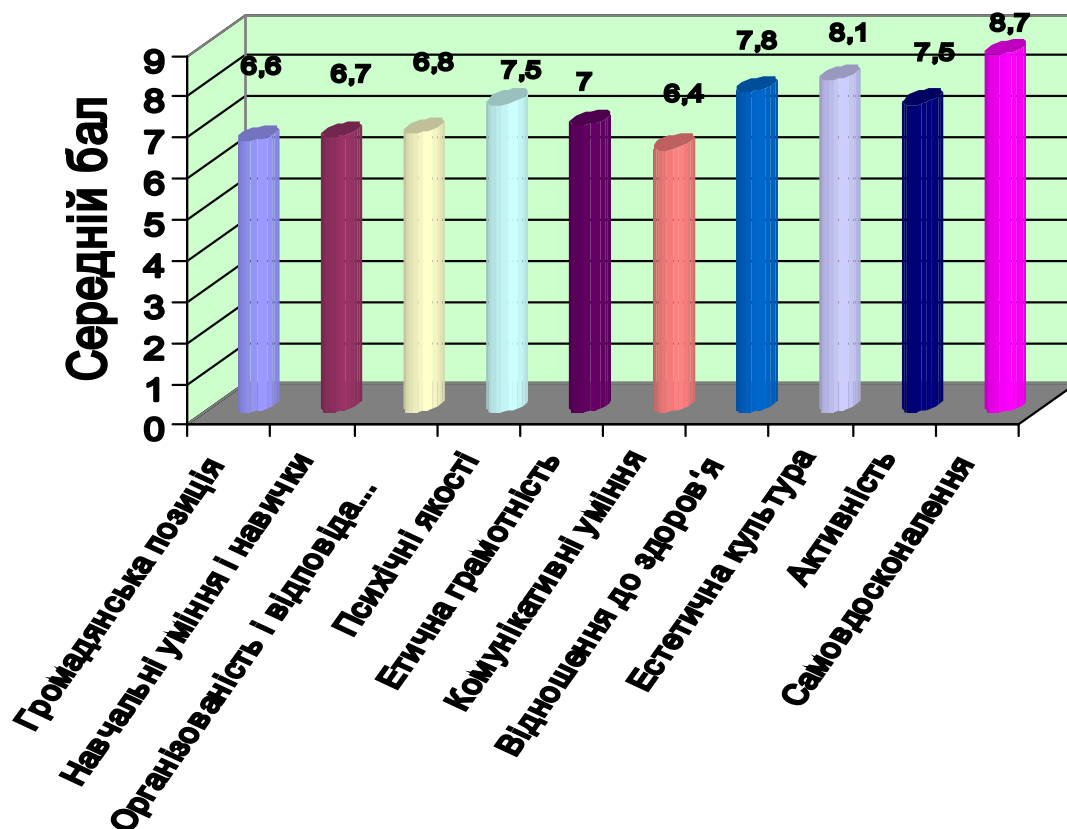
Тому завданням школи, на нашу думку, є підготовка школяра, здатного адекватно реагувати на зміни навколишнього світу, озброєного компетентностями, які дозволяють йому реалізувати свої потенційні можливості: орієнтуватися в інформаційному просторі, керувати технологічними процесами, володіти комунікативними навичками, свідомо робити моральний вибір, знаходити нестандартні рішення в складних ситуаціях і відповідати за них.

Протягом року психологічною службою проводилася діагностична робота, спрямована на вивчення особистості школяра «Пізнай себе» з метою з'ясування життєвих цінностей та пріоритетів.

Спеціальні психодіагностичні методи і методики дали можливість з'ясувати життєві цінності та основні пріоритети учасників навчально-виховного процесу. Після цього були розроблені шляхи формування життєвих компетентностей та прийоми розвитку необхідних якостей і здібностей.

Рис. 1. Результати моніторингу вивчення пріоритетних цінностей особистості школяра в Лисянській ЗОШ І-ІІІ ст. №2 (серед учнів 5-11 кл.)

Згідно проведеної діагностики було визначено, що для школярів пріоритетними цінностями в житті, серед інших, є прагнення до успіху. Вивчивши особливості соціального середовища школи та налагодивши співпрацю з громадськими організаціями дійшли висновку, що школа залишається важливим соціальним інститутом, який забезпечує виховний процес і взаємодію дитини, батьків та соціуму і дає можливість створити максимум ситуацій, «що втягують» названих суб'єктів у творчу взаємодію.

Аналіз життєдіяльності в школі дав змогу вибрати виховну проблему для опрацювання та науково її обґрунтувати. Ініціативна творча група визначила стратегію школи, яка по суті стала основою виховної системи. Суть її полягає у наступному: методологічною основою діяльності школи є педагогіка успіху та життєтворчості; у своїй роботі вчителі застосовують особистісно зорієнтований, компетентнісний, творчий підходи та інноваційні педагогічні технології, що загалом спрямовані на формування успішної особистості

З метою розробки виховної системи навчального закладу було визначено наступні етапи: I етап – діагностичний; II етап – прогностичний; III етап - практико-реалізуючий; IV етап - результативно-узагальнюючий.

Нижче наводимо структуру виховної моделі школи.

Виховна проблема, над якою працює педагогічний колектив: «Формування життєво компетентної успішної особистості через партнерство всіх учасників навчально-виховного процесу та соціуму».

Мета виховної системи: створити комфортне виховне середовище, що ґрунтується на демократичних засадах, співтворчості вчителів, учнів, батьків, громадськості та спрямоване на внесення соціально доцільних змін у напрямки індивідуального розвитку особистості, що сприяють її зростанню.

Головні завдання: виховання особистості, здатної приймати рішення у ситуації морального вибору і нести відповідальність за свій вибір перед собою і суспільством; створення умов для саморозвитку, співтворчості педагогів, учнів, батьків; формування розуміння здоров'я як особистої та громадянської цінності, створення мотивації ведення здорового способу життя; виховання духовно багатой особистості, патріота і громадянина.

Реалізація завдань здійснюється у процесі організації навчально-виховної, позаурочної та позакласної діяльності, роботи органів учнівського самоврядування; у взаємодії з батьками, громадськими організаціями, державними установами.

Виховна система спрямована на створення сприятливого середовища для успішного зростання особистості, захисту її прав; забезпечення умов життєдіяльності учнів щодо збереження та розвитку їхнього духовного, фізичного, психічного та соціального здоров'я, формування стійких переконань про переваги здорового способу життя; на створення ситуації успіху в різних сферах діяльності учнів; поєднання всіх видів діяльності учнів і педагогів з метою створення оптимальних умов для співробітництва, співтворчості, співдіяльності; на забезпечення інтересів, потреб, запитів дітей та учнівської молоді, розвиток їхніх талантів, здібностей, формування їхньої культурної, соціальної, інформаційно-комунікативної компетентності; на упровадження інноваційних методик, форм, прийомів виховання; формування громадянської компетентності.

Головними принципами педагогічної діяльності є: гуманізація і демократизація навчально-виховного процесу; інтеграція змісту освіти і виховних впливів; урахування вікових і психолого-педагогічних особливостей учнів; опора на життєвий досвід учнів і педагогічний досвід вчителів; активна участь у житті школи, партнерство всіх учасників навчально-виховного процесу.

Напрями виховної діяльності школи: громадянський, військово-патріотичний, морально-правовий, превентивний, екологічний, художньо естетичний, формування здорового способу життя.

Форми роботи: засідання клубів «Підліток», «Здоров'я», «Співрозмовник», «Школа молодих батьків»; ігри; брейн-ринги; свята, лекції, конференції; тематичні зустрічі; тренінги «Рівний рівному»; екскурсії; вечори відпочинку; тематичні дні, тижні, місячники; круглі столи.

Модель виховної системи школи базується на принципах уміння проектувати своє життя через позитивні ціннісні пріоритети: ціннісне ставлення до себе; ціннісне ставлення до природи; ціннісне ставлення до культури і мистецтва; ціннісне ставлення до суспільства і держави; ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей.

Результатом виховної діяльності школи є формування успішної особистості та набуття учнями життєвих компетентностей: навчальної, культурної, здоров'язберігаючої, інформаційно-комунікативної, соціальної, громадянської.

Сучасну школу слід розглядати як розвивальну соціально-освітню систему. Ось чому неможливо уявити навчально-виховний процес без психологічного забезпечення. У школі працює соціальний педагог та практичний психолог. Система роботи психологічної служби передбачає збори-консультації для батьків, вчителів, учнів; індивідуальну роботу з сім'ями, учнями; тестування та анкетування дітей; організацію семінарів-практикумів для вчителів і школярів.

Реалізуючи виховні завдання, наш колектив дійшов висновку, що ефективність у освіті і вихованні можлива лише за умов створення демократичного клімату в усій школі. Стиль спілкування між вчителями та учнями у нашому закладі на сьогодні є прикладом толерантності, взаємоповаги, щирості та демократизму.

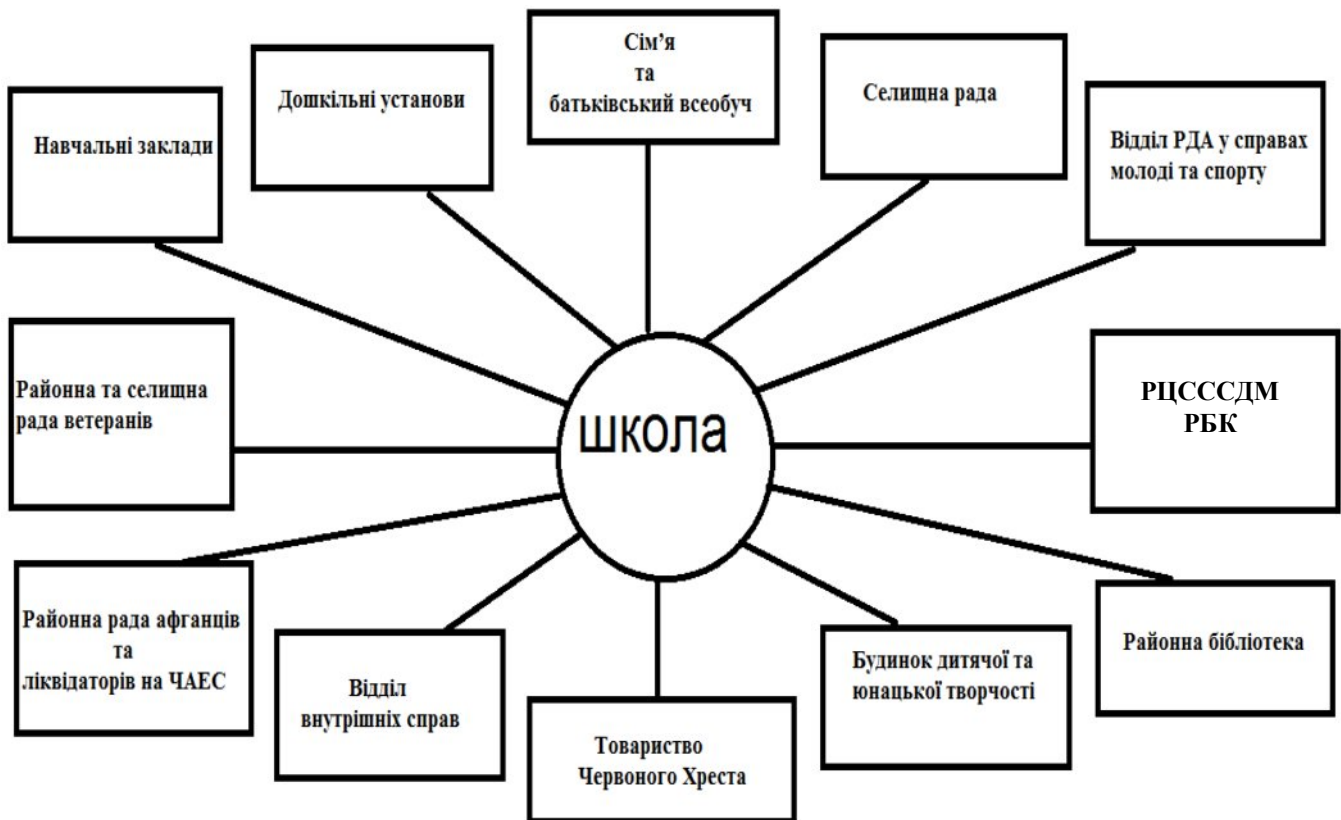
У зв'язку з переосмисленням і реалізацією власної моделі освітнього закладу ми гостро відчули необхідність глибокої професійної співпраці педагогічного колективу з батьками учнів та громадськістю селища. Так, ми залучаємо батьків до підготовки і проведення урочистих подій і концертів, організуємо екскурсії на підприємства, семінари з обміну досвідом у батьківських колективах, стали традиційними родинні свята. У закладі постійно діє «Батьківський всеобуч» та «Школа молодих батьків», де проводяться лекції, психологічні тести, анкетування, диспути, діагностування батьків, батьківські круглі столи, ділові ігри, аналізуються конкретні випадки.

До головних напрямків роботи з батьками відносимо: ознайомлення з умовами життя сім'ї, її психологічним кліматом, особливостями поведінки дитини в сім'ї; визначення рівня педагогічної культури батьків; виявлення труднощів, які відчувають батьки; виявлення позитивного досвіду сімейного виховання з метою його поширення; допомога батькам у підвищенні їхньої педагогічної культури; залучення батьків до організації позашкільної виховної роботи; поширення досвіду роботи з батьками; створення банків науково-методичної інформації з проблем сім'ї, роботи з батьками та сімейного виховання.

Педагогічний колектив тісно співпрацює з органами місцевого самоврядування, ЦРЛ, РЦСССДМ, відділом у справах молоді та спорту, кримінальною міліцією та службою у справах дітей, відвідує гуртки у будинку творчості, музичній школі, ДЮСШ.

Активізувалася співпраця школи зі службою зайнятості з питань профорієнтації учнів.

Рис. 2. Модель партнерства школи та громадськості селища

Важливу роль у формуванні громадянина відіграє залучення школярів до участі у громадських акціях “Шістнадцять днів проти насильства”, “Стоп СНІД”, “Настав час бити у дзвони”, “Туберкульозу скажемо: Ні”, “До школи з радістю”, у фестивалях “Молодь проти СНІДу”, конкурсах, організованих РЦСССДМ, відділом молоді і спорту. Діти беруть участь у щорічній акції «Милосердя» (збір овочів для дітей, хворих на туберкульоз), організованою Товариством Червоного Хреста. У закладі налагоджено зв'язки школярів з Лисянським державним історичним музеєм та Районною радою ветеранів.

Учні школи беруть активну участь у творчих конкурсах, організованих Лисянським держлісгоспом - «Людина та ліс», «Майбутнє лісу в твоїх руках»; податковою інспекцією у Лисянському районі - «Податки очима дітей»; управлінням юстиції - «Світ моїх прав».

Цікаво проходять читацькі конференції та зустрічі з відомими людьми району, організовані спільно з районною дитячою бібліотекою.

Щорічно учні школи з задоволенням відвідують наметовий табір «Діти – дітям», що проходить під девізом «Мій світ без наркотиків», організований РЦСССДМ, відділом освіти, молоді та спорту, службою у справах дітей.

З метою попередження правопорушень в учнівському середовищі у закладі раз на місяць проходить день профілактики з залученням працівників правоохоронних органів.

Ми вважаємо, що цілеспрямована взаємодія вчителів, батьків, громадськості є запорукою успіху, що полягає у високій культурі поведінки учня, відсутності правопорушень, активізації діяльності учнів в системі шкільного самоврядування, активній участі батьків та громадськості у житті школи.

Бібліографія

1. Жариков Е., Крушельницький У. Для тебя и о тебе. – М., 1991.
2. Назаренко Г.А. Майбутнє починається сьогодні: Методичний посібник. – Черкаси: Видавництво ЧОПООП, 2008. – 158с.
3. Назаренко Г.А. Методичне забезпечення виховного процесу // Школа. – 2007. - №9. – С.67-70.
4. Рабочая книга школьного психолога / Под редакцией Дубровиной И.В. – М., 1991.
5. Федорчук В. Комунікативна компетентність педагога. – К.: Шкільний світ, 2007.

Лідія Хоменко

ВІД ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДО ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

У емоційному житті сучасного педагога можемо виділити дві різноспрямовані тенденції. По-перше, зростання інтенсивності емоційних навантажень, котрому сприяють стрімкі зміни у соціально-економічному середовищі, зростаючий темп життя, інформаційні зміни, суб'єктивне відчуття браку часу, на які реагуємо переживаннями тривоги, страху, гніву, безпорадності, безвихідності, відчаю; по-друге, - негативне відношення до емоцій, яким відводять деструктивну роль як у суспільному, так і в особистому житті людини, називаючи їх «негативними емоціями» [8; 7]. Таким чином, під осуд потрапляють гнів, сум, страх, агресія та інші емоції, котрі сприймаються як проблемні, деструктивні. Не дозволяється гніватися дитині на батьків, на вчителів, вчителю – на учня, тим більше – на директора, керівника. Причиною звернення до психолога мами із 6-річним хлопчиком стали його слова: *«Ти – найгірша»* - як реакція на заборону спілкуватися із батьком, адже *«...мама про тебе турбується, водить тебе до садочка, купує тобі все, мама живе для тебе, - і ніколи-ніколи не можна такого казати мамі»*. Досить поширеним є позиціонування вчителя молодших класів як «другої» мами, такої ж турботливої і не сприймаючої гніву дитини: *«... ти на свою маму також кричиш?»*. У такій же мірі «забороняється» гніватися педагогу - *«...у вас же педагогічна освіта»*, чи психологу – *«...як можна, ви ж психолог»*. *«Візьми себе в руки»*, - порада і першокласнику, що зникає до шкільних правил, і вчителю, що дозволив собі «непедагогічні» емоції. Складається враження, що право на вираз гніву, невдоволення з'являється на певному шаблі ієрархії, і

тому на гнів, невдоволення керівника реакція оточення більш толерантна. Як наслідок - емоційні вибухи і конфлікти, невдоволеність собою і своїм життям, ігнорування внутрішніх потреб і бажань заради зовнішніх норм і правил, хибні життєві вибори і пріоритети, характерні і для учнів, і для педагогів, і для батьків.

Досить помітною є тенденція ігнорувати свої емоції (тривогу, гнів, сум), допоки вони не стали досить інтенсивними: «Вас дратує ця дитина? - Ну що ви, я просто так розмовляю...».

Заохочення зовнішньої стриманості при емоційному реагуванні, «... скромніше - тихіше - заспокойтесь», - ще одна поширена реакція педагога навіть на бурхливий прояв радості, задоволення, щастя з боку дітей.

Професійні стереотипи досить жорсткі, і врівноваженість, ввічливість, тактовність, стриманість, доброзичливість - обов'язкові складові образу «гарного вчителя». Тому навіть відчуваючи сильні емоції, педагоги здатні вдавати із себе спокійних, стриманих. Отож, у професійному плані необхідними навичками є уміння жити справжнім моментом, ідентифікувати свої емоції, визначати джерело емоцій, уміти вибирати найбільш відповідний тип реакцій. Р. Каркуфф виділив чотири рівні професійної компетентності вчителя залежно від того, наскільки повно і відкрито він проявляє власні почуття і відображає почуття учня: найнижчий: учитель повністю ігнорує емоційні прояви своїх учнів, чим викликає їхню ворожість; його висловлювання не збігаються з власними почуттями; він не щиросердний, за винятком тих випадків, коли сварить когось; другий: учитель реагує не на справжні почуття учня, а на ті, які сам йому приписує, інколи у висловах буває щирим, проте позитивні емоції намагається не виявляти; третій: учитель реагує на поверхневі почуття учня, проте робить це досить точно і часто; не боїться проявляти почуття як позитивні, так і негативні, однак не підтверджує їх словами (проявляє почуття невербально); четвертий: учитель миттєво реагує навіть на приховані почуття учня, допомагаючи йому тим самим усвідомити, чому підопічний відчуває саме те, що відчуває; щиро реагує як на вербальному, так і на невербальному рівнях; виявляє як позитивну, так і негативну реакцію, оскільки негативна реакція ніколи не принижує почуття власної гідності учня [7, 14].

Оскільки професія педагогів належить до т.з. хелперських (англ. допомагати) професій і пов'язана із роботою в системі людина-людина, тривалим спілкуванням, наданням підтримки підопічним, то, відповідно, має високий ризик психічних і соматичних реакцій на напружені робочі ситуації. Міжнародна класифікація хвороб виділяє окремий стан - професійний стрес, наслідками якого є професійні деформації та синдром емоційного вигорання.

Професійні деформації (викривлення) проявляються у посиленні наступних рис: авторитарність, повчальність, завищена самооцінка, надмірна самовпевненість, догматичність, ригідність (негнучкість).

Синдром емоційного вигорання проявляється в таких ознаках: емоційне виснаження (спустошення і втома через роботу, емоційні зриви);

деперсоналізація (цинічність, не гуманність щодо учнів і колег); редукція професійних досягнень (поява почуття некомпетентності, засудження професійних цінностей). Емоційне вигорання можна визначити як «порушення в емоційному стані професіоналів, що працюють в умовах тісної та інтенсивної взаємодії з іншими людьми у емоційно навантаженій атмосфері.»

Будь-яке перевантаження, незалежно від його походження, викликає захисну реакцію. Формування захистів за участю емоційного вигорання відбувається на тлі таких явищ: 1. Симптом «неадекватного вибору емоційного реагування» - коли професіонал перестає відчувати різницю між двома принципово відмінними явищами, демонструє економний прояв емоцій і неадекватне вибіркове емоційне реагування; 2. Симптом «емоційно-етичної дезорієнтації» - постійні думки «це не той випадок, аби пережити», «такі люди не заслуговують на добре відношення», - оцінки, переживання, які свідчать про те, що емоції не досить стимулюють етичні відчуття; 3. Симптом «розширення сфери економії емоцій» відбувається тоді, коли дана форма захисту поширюється на спілкування з рідними, друзями, знайомими; 4. Симптом «редукції (спрощення) професійних обов'язків» - спроба полегшити або скоротити обов'язки, які вимагають емоційних витрат; 5. Симптом «емоційної усунутості» - виключення емоцій із сфери професійної діяльності. Особистість майже ніщо не хвилює і не викликає емоційного відгуку – ні позитивні, ні негативні обставини, це - придбаний за роки обслуговування людей емоційний захист; 6. Симптом «психосоматичних і психовегетативних порушень», що виявляється на рівні фізичного і психічного самопочуття [3, 234].

Усунути негативні наслідки емоційного вигорання можна, цілеспрямовано працюючи над розвитком емоційної компетентності. Приведені приклади вказують на те, що усвідомлення власних емоційних станів, здатність справлятися із своїми переживаннями і бути адекватним, уміння мотивувати себе та управляти соціальними відносинами у позитивному руслі – необхідні уміння і здібності педагога, що забезпечують успішну і безпечну професійну діяльність. Саме тому дана тематика представлена не лише у індивідуальному консультуванні, а й у плануванні психологічного навчання педагогів, батьків, учнів. Перспективним нам бачиться формат психологічних практикумів, метою яких є розвиток здатності усвідомлювати свої емоції та емоції інших людей при малій інтенсивності, уміння диференціювати та вербалізувати емоції, формувати здатність регулювати та контролювати почуття, підтримувати доброзичливі стосунки з оточуючими людьми. Зміна ціннісного відношення до емоцій, розуміння їх важливості та позитивної ролі у особистому та суспільному житті сприятиме попередженню конфліктів, жорстокості, насилля, ізоляваності у шкільному середовищі. Нижче наводимо окремі теми психологічних практикумів із річного плану роботи Городищенського районного учбово-методичного центру практичної психології для окремих категорій педагогічних працівників, учнів, батьків: «Емоційне благополуччя дошкільників» - вихователі ДНЗ, батьки; «Емоційний інтелект як один із

чинників професійної майстерності педагога» - класні керівники, вчителі-предметники; «Емоційна компетентність спеціаліста психологічної служби» - практичні психологи; «У світі емоцій» - учні 9 класу, «Емоційна саморегуляція» - учні 10 класу, «Між EQ і IQ» - 11 клас.

Бібліографія

1. Асмаковец Е.С. Психологические факторы и условия развития эмоциональной гибкости учителя. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.dslib.net>
2. Березовская Т.П. Проблема эмоционального развития личности // Психологический журнал. - 2006. - №2. - С.24-27.
3. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. - М., 1996. - 472с.
4. Ильин Е.Л. Эмоции и чувства. - СПб.: Питер, 2002.- 752с.
5. Лук А.Н. Эмоции и личность. – М: Знание, - 1984.- 176с.
6. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар`ера працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / За наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М.Карамушки, Т.В. Зайчикової. – К.: Міленіум, 2006. – 368 с.
7. Сиротенко А. Эстетика педагогической работы: советы молодому педагогу / А.Сиротенко, Л.Гладишевська // Мистецтво та освіта. — 2006. — № 4. — С. 12–16.
8. Холмогорова А.Б., Гаранян Н.Г. Принципы и навыки психогигиены эмоциональной жизни // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы .- 1996.-№1.-С.7-14.

**Відомості про авторів статей
на науково-практичній Інтернет-конференції ОЦППСР
«Досвід оптимізації доросло-дитячих стосунків в освітньому
просторі» (15.02.13 – 29.03.13)**

1. Бабак Валентина Антонівна, вчитель Малобурімської загальноосвітньої школи I-III ступенів Чернобаївської районної ради Черкаської області, «Сходження від зовнішньої краси до краси внутрішньої».

2. Бас Лілія Іванівна, практичний психолог, Ткаченко Людмила Петрівна, соціальний педагог Білозірської загальноосвітньої школи I-II ст. №1 Черкаської районної ради Черкаської області, «Виховання толерантної та здорової особистості».

3. Бойко Світлана Василівна, соціальний педагог Уманської міської гімназії Уманської міської ради Черкаської області, «Здорова дитина та сприятливе середовище – пріоритети у роботі соціального педагога».

4. Вараниця Таїсія Михайлівна, учитель біології та хімії Углуватського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів» Христинівської районної ради Черкаської області, «Дитячі емоції розвиваємо на класних годинах».

5. Гончаренко Галина Анатоліївна, вихователь Золотоніської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I – III ступенів Черкаської обласної ради, «Щоби шкільний дім був затишним».

6. Гончарук Людмила Михайлівна, заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель світової літератури Монастирищенської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Монастирищенської районної ради Черкаської області, «Толерантність - ознака професійної культури вчителя».

7. Кошелюк Володимир Анатолійович, вчитель географії Корсунь-Шевченківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Корсунь-Шевченківської районної ради Черкаської області, «Подорожувати океаном знань краще командою».

8. Левченко Світлана Сергіївна, практичний психолог дошкільного навчального закладу № 12 «Ромашка» виконавчого комітету Смілянської міської ради, «Лише той, хто вміє сам, здатен навчити іншого».

9. Литвин Інна Миколаївна, методист з питань практичної психології та соціальної роботи Черкаського районного відділу освіти Черкаської області, «Стереотипне бачення ролі практичного психолога у школі».

10. Манзя Олена Олександрівна, практичний психолог Городищенського районного учбово-методичного центру практичної психології Городищенського районного відділу освіти Городищенської районної державної адміністрації Черкаської області, «Хлопчик, який крокує по кактусах».

11. Марченко Лариса Миколаївна, вихователь Золотоніської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I - II ступенів Черкаської обласної ради, «Від культури самовиховання до культури взаємодії».

12. Мироненко Ольга Олександрівна, директор районного центру практичної психології і соціальної роботи Корсунь-Шевченківської районної державної адміністрації Черкаської області, «Психологічний супровід становлення комунікативної компетентності педагога».

13. Поліщук Ганна Миколаївна, директор Монастирищенської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Монастирищенської районної ради Черкаської області, «Педагогічна команда та якість роботи навчального закладу».

14. Ракітіна Вікторія Миколаївна, практичний психолог Золотоніської гімназії ім.С.Д.Скляренка Золотоніської міської ради Черкаської області, «Використання шкали емоційної грамотності у роботі психолога і педагога».

15. Сіренко Ольга Семенівна, практичний психолог Руськополянської загальноосвітньої школи I-III ст.№1Черкаської районної ради Черкаської області, «Формування емоцій – важлива складова розвитку особисті».

16. Стригун Світлана Георгіївна, вихователь дошкільного навчального закладу №2 «Ялинка» Золотоніської міської ради та виконавчого комітету Черкаської області, «Розвиваємо дітей і не тільки».

17. Терещенко Ліна Денисівна, директор Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради, «Складові успішної, гарної школи».

18. Тихоненко Тамара Василівна, вихователь дошкільного навчального закладу №11 «Теремок» загального розвитку Ватутінської міської ради Черкаської області, «Коли вихователі та батьки – партнери».

19. Уманська Олена Василівна, практичний психолог, Калениченко Наталія Олексіївна, заступник директора з виховної роботи Лисянської загальноосвітньої школи I-III ст. №2 Лисянської районної ради Черкаської області, «Втілення ідей партнерства та життєвої компетенції через виховну модель школи».

20. Хоменко Лідія Петрівна, директор Городищенського районного учбово-методичного центру практичної психології Городищенського районного відділу освіти Городищенської районної державної адміністрації Черкаської області, «Від емоційної компетентності до особистісного зростання».

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПП
Зам. № 1292 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1